

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Michaela Lutišánová

ZÁŽITEK ODPUŠTĚNÍ VE VÝVOJI ČLOVĚKA

Bakalářská práce

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Jaroslav Šturma

PRAHA 2006

Chtěla bych touto cestou vyslovit své poděkování vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Jaroslavu Šturmovi za podnětné a užitečné inspirace. Velmi oceňuji jeho laskavý a trpělivý přístup.

Děkuji také Ing. Alešovi Opatrnému, Th.D. za cenné konstruktivní připomínky k mé práci.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a v seznamu pramenů a literatury uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze 14.9.2006

Michaela
Culicová

OBSAH

ÚVOD	5
1. ČÁST: VINA A ODPUŠTĚNÍ	7
1.1 Vina z pohledu teologie: hřích	7
1.2 Vina z pohledu psychologie: skutečná nebo falešná	7
1.3 Svědomí	8
1.3.1 Svědomí podle teologie	8
1.3.2 Svědomí podle psychologie	9
1.3.3 Svědomí podle Piageta	10
1.4 Vývojová stadia podle Eriksona	11
1.5 Výchova	16
1.6 Křivdy v dětství	17
1.7 Falešné představy o Bohu	18
1.8 Odpuštění	19
1.8.1 Důležitost odpuštění	19
1.8.2 Odpuštění druhým	20
1.8.2.1 Stadia procesu odpuštění	21
1.8.3 Odpuštění sobě	23
1.8.3.1 Tvrdost v duchovním životě	24
1.8.3.2 Přijmout sám sebe	25
1.8.3.3 Odpuštění sobě samému u věřícího člověka	26
1.8.4 Odpustit Bohu	26
1.8.5 Odpuštění Bohem	27
2. ČÁST: VLASTNÍ VÝZKUM	30
2.1 Statistika	30
2.2 Okruhy dotazů	31
2.3 Užité pojmy	32
2.4 Životní příběhy dotazovaných osob	33
2.5 Shrnutí podle vývojových stadií	44
2.6 Shrnutí podle schopnosti odpouštět druhým	48
2.7 Shrnutí podle schopnosti odpustit sobě samému	48

2.8 Vliv rodinného prostředí na schopnost odpouštět	49
2.9 Vliv výchovy na schopnost odpouštět	49
2.10 Srovnání věřících a nevěřících osob	50
2.11 Závěrečné shrnutí	51
ZÁVĚR	53
LITERATURA	55
SUMMARY	57
FIVE KEY TERMS	58
PŘÍLOHY	

ÚVOD

Pro svou bakalářskou práci jsem si zvolila téma „Zážitek odpuštění ve vývoji člověka“. Cílem mé bakalářské práce je popsat, jaký vliv může mít vývoj člověka, jeho rodinné prostředí i výchova v dětství a dospívání na schopnost odpouštět. Na tuto schopnost může mít vliv více faktorů, v této práci se zaměřuji na jeden z nich, a tím je právě vývoj člověka.

Protože se domnívám, že poznatky z psychologie o vývoji člověka, o prožívání, o vlivu výchovy na utváření osobnosti a další mohou být pastorální teologii prospěšné, uvádím zde pohled na danou problematiku jak z pastorálně teologického, tak i z psychologického hlediska.

Práce je rozdělena na dvě základní části, první část (literárně přehledová) se nazývá „Vina a odpuštění“, druhá část je věnována vlastnímu výzkumu, podle kterého je také pojmenována. V první části bakalářské práce je definována vina a svědomí, neboť pro schopnost odpouštět mají zásadní význam, styly rodinné výchovy, vývojová stadia, jak je popsal E. Erikson v díle *Životní cyklus rozšířený a dokončený*, protože se zabývají vývojem člověka od narození až po stáří. Dále jsou zde uvedeny nesprávné představy o Bohu, na jejichž vznik má vliv výchova v dětství a které člověku znemožňují přijmout odpuštění od Boha, definice slova odpuštění, stadia procesu odpuštění, metoda, která má člověku pomoci rozhodnout se pro odpuštění a popis problémů spojených s odpouštěním sobě samému.

Ve druhé části je uveden rozbor mého vlastního výzkumu týkající se vlivu vývoje člověka na schopnost odpouštět. Jsou zde popsány životní příběhy 15 osob tak, jak vyplynuly z našich rozhovorů. Okruhy dotazů použité při rozhovorech byly sestaveny na základě Eriksonových vývojových stadií. Výzkum byl proveden metodou polostrukturovaného rozhovoru. V závěru druhé části je uvedeno shrnutí a výsledek vlastního výzkumu.

Vlastní výzkum byl zaměřen na potvrzení následujících hypotéz:

1. Disharmonické prostředí, ve kterém člověk v dětství vyrůstá, autokratická nebo příliš liberální výchova, mají negativní vliv na schopnost člověka odpouštět.
2. Věřící osoby nedosahují odpuštění snadněji než osoby nevěřící.

Užité pojmy, jako např. disharmonické prostředí, autokratická výchova atd., jsou pro potřeby této bakalářské práce vysvětleny v její druhé části.

V závěru bakalářské práce se pokusím zhodnotit dosažení cílu práce.

V přílohách jsou uvedeny záznamy celých rozhovorů, protože pro svou obsáhlost nemohly být uvedeny přímo v bakalářské práci, na druhé straně jsou natolik zajímavé, že by bez jejich uvedení byla moje bakalářská práce ochuzena. Jednotlivé příběhy jsou řazeny ve stejném pořadí jako ve 2. části bakalářské práce.

Užité pojmy, jako např. disharmonické prostředí, autokratická výchova atd., jsou pro potřeby této bakalářské práce vysvětleny v její druhé části.

V závěru bakalářské práce se pokusím zhodnotit dosažení cílu práce.

V přílohách jsou uvedeny záznamy celých rozhovorů, protože pro svou obsáhlost nemohly být uvedeny přímo v bakalářské práci, na druhé straně jsou natolik zajímavé, že by bez jejich uvedení byla moje bakalářská práce ochuzena. Jednotlivé příběhy jsou řazeny ve stejném pořadí jako ve 2. části bakalářské práce.

1. ČÁST: VINA A ODPUŠTĚNÍ

1.1 Vina z pohledu teologie: hřích

Psychologie se zabývá zvláště prožíváním viny, filosofie vysvětlením viny a teologie se zaměřuje především na vinu ve smyslu hříchu, tedy provinění se proti Bohu, proti Boží lásce. Konečným cílem člověka je společenství s Bohem, hříchem se člověk od tohoto cíle vzdaluje, ničí jím svůj vztah k Bohu.

Katechismus katolické církve uvádí, že „hřích je provinění proti rozumu, pravdě a správnému svědomí; je to přestupek proti pravé lásce k Bohu a bližnímu způsobený zvráceným lpěním na určitých věcech. Hřích zraňuje lidskou přirozenost a vážně narušuje lidskou solidaritu. Byl definován jako slovo, skutek nebo touha proti věčnému zákonu.“¹ „Hřích je urážka Boha... Hřích se vzpírá Boží lásce k nám a oddaluje od ní naše srdce.“² Hřích je vědomé a dobrovolné porušení věčného zákona.

Z výše uvedeného je patrné, že hřích narušuje vztah člověka k Bohu, k druhým lidem i k sobě samému. Hříchy odpouští ten, proti komu byly spáchány, tedy Bůh, bližní i člověk sobě samému.

1.2 Vina z pohledu psychologie: skutečná nebo falešná

Z hlediska psychologie není tolik důležité, co je to vina, ale jak ji člověk prožívá. Jednotlivé psychologické školy se ve výkladu pocitů viny, prožívání viny, liší, pozadí ale zůstává většinou stejné: zkušenosti z dětství, prazkušenost lidstva, nenaplněné ideály... Člověk, který se trápí vinou, není „hříšný“ ale nemocný. Jak se někteří z psychologů dívají na vinu skutečnou a domnělou, rozebírá P. Tournier v díle *Vina*³:

Podle psychologa Charlese Odiera může být rozdíl mezi skutečnou a falešnou vinou v neplnění povinností nebo v narušení hodnot. Pocit viny z neplnění povinností vzniká díky sociálnímu tlaku, je to tedy falešný pocit viny. Falešný pocit viny může být dán výchovou, vlivem prostředí, výčitkami rodičů. Pocit viny z narušení hodnot

¹ Katechismus katolické církve. Praha, Zvon, 1995. odst. 1849.

² Katechismus katolické církve. Praha, Zvon, 1995. odst. 1850.

³ Srov. Tournier, P.: *Vina*. Praha, Návrat domů, 1995.

je odsouzením sebe sama na základě vlastního morálního přesvědčení, když zradíme nějakou hodnotu. V tomto případě se jedná o skutečnou vinu.

Podle C.G.Junga vznikají skutečné pocity viny z odmítnutí přijmout úplně sebe sama, z neuznání některých složek svého já, tedy z odmítnutí setkat se se svým stínem, tyto pocity můžou být „přehlušeny“ falešným obviňováním sebe sama, které ale jen zastírají skutečnou vinu.

Martin Buber vidí skutečnou vinu v narušování vztahů mezi lidmi, pokud se proviním proti někomu, spáchám tím skutečnou vinu, jedná se o vinu vzhledem k druhým.

Rozlišení toho, co je a není skutečná vina, můžeme najít i v Bibli: skutečná vina je ta, která je namířena proti Bohu, falešný pocit viny vzniká ze soudů a mínění lidí. „Rozdíl mezi ‚skutečnou‘ a ‚falešnou‘ vinou není v tom, jestli druhým skutečně něco provedeme nebo si to jen představujeme. Je tu jiné kritérium: záleží na tom, zda naše chování je proti vůli Boží nebo v souladu s ní.“⁴

1.3 Svědomí

1.3.1 Svědomí podle teologie

Svědomí má při procesu odpouštění rozhodující význam, neboť teprve svědomí člověku říká, že se dopustil něčeho, co je třeba napravit. Člověk se poprvé setkává se svým svědomím zpravidla právě ve chvíli, kdy cítí jeho výčitky, kdy ve svém svědomí poznává, že nejednal správně.

„Svědomí je rozumový soud, kterým člověk poznává, zda je konkrétní jednání, které zamýšlí vykonat nebo právě uskutečňuje nebo už provedl, mravně dobré nebo zlé.“⁵ Podle *Gaudium et spes* si člověk „... prostřednictvím svědomí podivuhodným způsobem uvědomuje zákon, který splňuje milováním Boha a bližního. Věrnost svědomí spojuje křesťany s ostatními lidmi při hledání pravdy a při pravdivém řešení mnoha mravních problémů, které vyvstávají v životě jednotlivců a ve společenském soužití.“⁶

⁴ Tournier, P.: *Vina*. Praha, Návrat domů, 1995, s. 67.

⁵ Skoblík, J.: www.ktf.cuni.cz/skoblik/fm99-2u.htm, 4.10.2000.

⁶ Dokumenty 2. vatikánského koncilu. Praha, Zvon, 1995, *Gaudium et spes*, 16.

Svědění prochází, jak dále uvádí Jiří Skoblík⁷, podle tomistické tradice čtyřmi fázemi:

1. synteresis, tedy vrozená přirozená vlohá, díky které člověk poznává zásady správného jednání;
2. mravní nauka, získané poznání zásad správného jednání;
3. obezřetnost, získaný dobrý návyk;
4. svědomí jako úkon, který pochází z nitra člověka a obsahuje různé složky psychiky.

Svědění je tedy závislé jak na vrozených vlohách, na dispozicích člověka, tak na pozdější výchově a sebevýchově člověka. Je povinností osob, které se podílejí na výchově člověka, zaměřovat pozornost nejen na fyzickou, sociální nebo intelektuální složku dítěte, ale vštěpovat mu také mravní zásady. Je povinností každého člověka navázat na tuto výchovu a dále prohlubovat své znalosti v oblasti mravního zákona, naslouchat svému svědomí a formovat ho podle poznanych mravních norem.

1.3.2 Svědomí podle psychologie

Psychologie vymezuje svědomí jako „... formu prožívání morálního hodnocení vlastních činů, motivů a citů.“⁸ Řadí ho mezi psychické dispozice, tedy mezi vnitřní vybavení, sklony, vlohy, jejichž systém tvoří celek zvaný osobnost. Svědomí je určitá sebereflexe činu jak zamýšleného, tak již vykonaného, jeho předpokladem je vrozená tendence člověka ke sdružování a vytváření sociálních vazeb. Člověk je schopen života jen ve společenství s ostatními lidmi, podle psychologie „... každé ‚hnutí svědomí‘, a to je obvykle ‚špatné svědomí‘, znamená, že se v jednání nebo v myšlení mezi subjektem a společenstvím odehrálo něco ‚odlučujícího‘.“⁹

⁷ Srov. Skoblík, J.: www.ktf.cuni.cz/skoblik/fm99-2u.htm, 4.10.2000.

⁸ Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha, Portál, 2000, s. 577.

⁹ Nakonečný, M.: Základy psychologie. Praha, Academia, 1998, s. 516.

1.3.3 Svědomí podle Piageta

Jak píše švýcarský psycholog Piaget (podle Vágnerové¹⁰ a podle přednášek z psychologie osobnosti na vyšší odborné škole) nezáleží jen na tom, s jakými dispozicemi se člověk narodil, ale také v jaké rodině se narodil, v jakém vyrůstal prostředí, s jakými lidmi přicházel do styku. Vývoj jedince má tedy vliv (kromě jiných faktorů) také na jeho svědomí, na to, jak bude jeho svědomí hodnotit konkrétní činy nebo pohnutky k činům. Pokud svědomí chápeme jako zvnitřněné mravní zásady společnosti, ve které žijeme, je pro jeho vznik, pro to, jaká pravidla si vytvoříme, důležitá rodina. Jean Piaget se zabýval myšlením, jeho vývojem, vznikem svědomí u dětí, tím, jak děti přijímají společenské normy. Na základě poznatků ze své práce s dětmi stanovil pět typů svědomí:

1. amorální svědomí: člověk s takovýmto typem svědomí nemá mravní normy zvnitřnělé, nechová se podle nich, chybí mu motivace ztotožnit se s normami. Tento typ svědomí se objevuje u osob, které prošly nedůslednou výchovou, u dětí nechtěných a zavrhaných.
2. účelově zaměřené svědomí: člověk se chová mravně jen v případě, že je to pro něj užitečné. Toto svědomí se může vyvinout u dítěte, které bylo v dětství až příliš hýčkáno, „rozmazlováno“, nebo u dítěte, které bylo přísně vychovááno bez lásky.
3. konformní svědomí: tedy přizpůsobivé, člověk se snaží chovat jako většina společnosti, nechce vybočovat, drží se norem své skupiny. Projevuje se zvláště u osob, které v dětství prošly přísnou, autokratickou výchovou s tvrdými tresty.
4. iracionální svědomí: je to svědomí, které nepochybuje o autoritě ani o pravidlech, považuje je za neměnná, platná za všech okolností, je to svědomí, které vyvolává silné (často i bezdůvodné) pocity viny. Vliv na vznik tohoto typu má krajně přísná výchova, zavrhování dítěte.
5. racionálně-altruistické svědomí: člověk s tímto typem svědomí má svoje vnitřní zásady, ale nechápe je jako neměnné, je schopen přihlídnout k okolnostem, rozlišovat. K tomuto typu svědomí dospěje obvykle člověk s optimální situací a výchovou v rodině.

---

¹⁰ Vágnerová, M.: Vývojová psychologie. Praha, Portál, 2000.

1.4 Vývojová stadia podle Eriksona

Americký psychiatr německého původu Erik H. Erikson navázal na Freudovu psychosexuální teorii, na rozdíl od Freuda ale klade větší důraz na lidskou osobnost, lidské já a na vliv společnosti.

Erikson ve studii *Životní cyklus rozšířený a dokončený*¹¹ rozdělil vývoj člověka do 8 základních stadií, která tvoří jeden smysluplný celek. Na vývoji jedince se podílí tři faktory, a to organismus, psychika a příležitost (úkol, který danému jedinci předloží společnost). V každém stadiu svého vývoje musí člověk splnit jeden hlavní úkol, jeho splnění má vliv na všechna další vývojová stadia. Pokud vývoj proběhne optimálně, získá v každém stadiu svého životního cyklu jednu kvalitu: naději, vůli, záměr, schopnost, věrnost, lásku, péči a moudrost. („Jestliže nás vývojové úvahy vedou k tomu, abychom hovořili o naději, věrnosti a péči jako o lidských ctnostech nebo ego-kvalitách vyrůstajících z tak významných stadií, jako je kojenecký věk, adolescence a dospělost, nemělo by nás překvapit /přestože nás to překvapovalo, když nám to začínalo být jasné/, že odpovídají tak významným křesťanským ctnostem jako naděje, víra a láska.“)¹²

Tato stadia zde popisují poněkud podrobněji, neboť jsou základem mého výzkumu uvedeného v autorské části.

Těmito vývojovými stadii tedy jsou:

1. Stadium základní důvěry (odpovídá kojeneckému věku, tedy první rok života)

Hlavním úkolem prvního stadia je získat důvěru ke světu, dítě by mělo poznat, že na tento svět patří, že je tento svět v podstatě dobrý, že všechno spěje k dobrému konci. Získat tuto důvěru není úkol jednoduchý, protože pozitivní zkušenosti se střídají s negativními, už v tomto věku a při optimální situaci v rodině (dítě může prožívat negativní pocity při nepřítomnosti matky, bolesti apod.). Přes všechny špatné zkušenosti by měla nakonec převládnout důvěra nad nedůvěrou, dítě by si po celý život mělo uchovat pocit, že všechno bude dobré, tedy naději. Jestliže člověk nezíská tuto základní důvěru v kojeneckém věku, může to v pozdějším věku vést ke vzniku špatných nálad, depresí, až k duševní poruše.

¹¹ Srov. Erikson, E.: *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha, Nakladatelství Lidových novin, 1999.

¹² Erikson, E.: *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Praha, Nakladatelství Lidových novin, 1999, s. 57.

Dítě svou důvěru nezískává vědomě, právě proto má později vliv na jeho vztahy k okolí, k blízkým osobám, k autoritám, ve vztazích se projevuje jeho nedůvěra, neschopnost spoléhat se na někoho, nechat si radit, nechat se vést.

Nedůvěra (resp. důvěra) nabytá v útlém dětství má také vliv na duchovní život člověka. Člověk, kterému se nepodařilo získat základní důvěru, nebude schopen plně spoléhat na Boha, na někoho, kdo s ním má jen nejlepší úmysly, kdo je nejvyšší dobrý a laskavý. Podle Eriksona je důvěra získaná v kojeneckém období, základní vrstvou lidské osobnosti a také základní vrstvou v náboženství.

2. Stadium první autonomie (odpovídá ranému dětství, 1 – 3 roky)

Toto období je obvykle nazýváno obdobím vzdoru, období rodící se autonomie. Dítě poznává, že může dělat určité věci na základě vlastní vůle, vlastního rozhodnutí, začíná se utvářet vědomí „já“. Člověk se svou autonomií neúnavně experimentuje, intenzivně zkouší všechny své možnosti.

Proti autonomii ale stojí stud a pochyby. Dítě každý den prožívá, jak je malé, jak nestačí na všechno, co by chtělo udělat, jak je bezmocné. Toto prožívání stojí v přímém protikladu proti autonomii, pokud převládne, může vážně narušit (nebo až zničit) lidskou sebedůvěru. Významnou roli při rozvoji autonomie hrají rodiče (nebo jiní vychovatelé).

Východiskem této krize je přijetí řádu Řád, který dítě od rodičů dostává, ho chrání před nebezpečím zvenčí (před škodlivými následky vlastního špatného jednání) i zevnitř (nebezpečí neukázněnosti vlastního nitra). Právě ve chvíli, kdy se rodí lidská autonomie, je nutné ustanovit pro řád, který bude tuto autonomii regulovat. Dětský vzdor je pro pochopení a přijetí řádu nezbytný.

Dítě si nakonec řád osvojí a oblíbí. Řád pro dítě neznamená jen omezení, ale zaručuje mu spravedlivou míru jeho autonomie. Dozvídá se, co nesmí, a to ho chrání, dozvídá se také, co smí, a na to má právo. Pokud dodrží daná pravidla, nemusí pociťovat stud, nemusí prožívat pochyby.

Z vyřešení této krize autonomie proti studu a pochybám vycházejí zárodky vůle. „Dítě se občas pokouší jednat zcela nezávisle pomocí úplné identifikace se svými vzpurnými podněty nebo se stát opět závislým uskutečňováním vůle druhých

pomocí vlastní nutkavosti. Při vyrovnávání těchto dvou tendencí, zárodečná síla vůle podporuje zrání jak svobodné vůle, tak i sebekontroly.¹³

Nevyřešení této krize vede k tomu, že člověk buď odmítá řád a projevuje se agresivně, nechává volný průchod svým impulzům nebo se řádu podrobuje bez sebemenší kritiky, vlastního hodnocení, může mít nalomenou vůli.

3. Stadium iniciativy (odpovídá předškolnímu věku, 3 – 6 let)

Toto stadium je charakteristické chutí dítěte dobývat, poznávat, podnikat, jednat, pohybovat se, snahou dosáhnout nějakého cíle. Výbušnost dítěte předškolního věku může být nebezpečná pro jeho zdraví, pro zdraví druhého i pro majetek, jeho iniciativa musí nutně narážet na vnější hranice. Kromě toho se v něm začíná probouzet jakási vnitřní mez, tedy svědomí. Dítě už je schopno pociťovat vinu, prožívat výčitky svědomí, které ho nutí vzdát se svého jednání, které se neshoduje s očekáváním společnosti.

Jestliže se svědomí nevytvoří, iniciativa není ničím omezována, nebo je brzděna jen pocity studu a strachem z trestu. Příliš citlivé svědomí má naopak za následek, že se člověk bojí něco podniknout, něco objevit, jeho iniciativa je ochromena. Svědomí se v tomto případě stává krutým a bezcitným tyranem, který se promítá do vnějších autorit (lidských i božských). Těch se potom dotýčný bojí.

4. Stadium snaživosti (odpovídá mladšímu školnímu věku, 6 – 11 let)

V období mladšího školního věku je hlavním úkolem dosáhnout pocitu, že je dítě schopno uplatnit se ve světě. Na rozdíl od hry jde školnímu dítěti o to, aby svěřené úkoly vykonávalo technicky správně, podle určených pravidel..

Napětí tohoto stadia vzniká mezi snahou dělat vše správně a pocity méněcennosti při nevydaření se svěřeného úkolu. Nadměrné pocity méněcennosti mohou vést k rezignaci, člověk se přestane o cokoliiv snažit a zařadí se na okraj společnosti, nedostatečné pocity méněcennosti vedou k přehnané soutěživosti a nerespektování druhých.

V tomto věku může dítě také zažívat první konflikty ve vztahu ke své víře. V případě, že žije v nábožensky homogenní společnosti, bývá toto období klidné, dítě přijímá víru a náboženství bez problémů tak, jak mu je předávají rodiče, učitelé

---

¹³ Erikson, E.: Životní cyklus rozšířený a dokončený. Praha, Nakladatelství Lidových novin, 1999, s. 76.

a jiné autority. Pokud ale žije ve společnosti, kde je skupina věřících v menšině nebo kde je náboženství dokonce potlačováno, dochází k prvním krizím, které dítě musí nějak vyřešit (naučí se vyhýbat nepříjemným otázkám, hraje jinou roli ve škole a jinou při katechezích).

5. Stadium identity (odpovídá pubescenci a adolescenci, 11 – 20 let)

Identitu, česky totožnost, lze chápat jako „prožívání a uvědomování si sebe sama, své jedinečnosti i odlišnosti od ostatních.“¹⁴ Je to ustálená odpověď na nejzákladnější otázky lidské existence: kdo jsem, kam patřím, jaký je smysl mého života apod.

Během adolescence prožívá člověk chaos při přemítání nad těmito otázkami, mění se mnoho z jeho představ sebe, které zažíval v dětství, mnohé z nich musí opustit, na druhé straně objevuje nové role, které se mu nabízejí jako příležitost nebo výzva. Dospívající člověk, který našel smysl svého života, mu touží být věrný, touží být věrný programu, který tento smysl představuje. Věrnost je hlavním úkolem tohoto období. Jestliže člověk nezvládl úkoly předchozích období, může se stát, že svou identitu nikdy plně nenalezne, nikdy plně nevyzraje, bude odmítat příležitosti a role, které před něj společnost postaví.

Hledání identity může mít náboženský charakter, hledání se pak může projevit jako obrácení (změna k lepšímu, odklon od hříchu, od model k pravému Bohu) nebo jako konverze (přiklonění se k jakémukoli náboženství, změna náboženství nebo dokonce příklon k ateismu).

6. Stadium intimacy (odpovídá mladé dospělosti, 20 – 30 let)

Intimita je tělesná a duševní něha, bez ostychu, strachu ze zesměšnění, která není potlačována rozumovými důvody nebo společenskými zvyklostmi. K tomu patří otevření se druhému, a zde hrají velkou roli hodnoty získané v předchozích obdobích, neboť není možné se plně otevřít bez důvěry k druhému člověku, bez pravdivého poznání jeho osoby, bez věrnosti. Vytváření intimity je celoživotní proces, ke kterému je potřeba, aby každý z partnerů si byl jistý sám sebou, měl vědomí vlastní identity.

---

¹⁴ Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha, Portál, 2000, s. 221.

Proces budování intimity není jednoduchou záležitostí, člověk je nucen dělat kompromisy, podstupovat rizika při hledání životního partnera, zažívat zklamání, být odmítnut. Nezvládnutí této krize může vést k izolaci jedince, k uzavření se do vlastního nitra, až k regresi k nejranějším vývojovým obdobím a úsilí o znovunabytí základní důvěry a jistoty.

Religiozita v tomto období je ovlivněna vztahem k partnerovi, člověk může být ve vztahu k Bohu otevřenější, zkušenost intimního vztahu může člověku pomoci ke zlepšení vztahu s Bohem.

7. Stadium generativity (odpovídá dospělosti, 30 – 60 let)

Toto stadium je vyústěním intimity, charakterizované plodivostí, k čemuž patří také péče a zodpovědnost za to, co bylo zplodeno. Plodit, vychovávat, tvořit bývá přirozenou náplní života. Antipatickým protějškem generativity je tendence odmítat péči o ostatní.

Také v oblasti náboženství se projevuje touha o někoho pečovat a předávat mu svou víru.

8. Stadium integrity (odpovídá stáří, od 60 let)

Integritu, neboli celost, můžeme považovat za konečný cíl duchovní cesty, ve kterém dochází ke smíření nejrůznějších protikladů. Starý člověk přemýšlí znovu nad celým svým životem, často teprve plně pochopí své rodiče nebo jiné autority, přemýšlí nad smyslem života a řádem světa. Má více prostoru pro tichou modlitbu a rozjímání, pro nalezení vnitřního pokoje.

Antitezí integrity je zoufalství při představě blížící se smrti, zoufalství z osamělosti, zoufalství z poznání promarněného času.

Hodnota vycházející z tohoto období se nazývá moudrost „... zvláštní způsob informovaného a nezaujatého zabývání se životem jako takovým, tváří v tvář smrti.“¹⁵

---

¹⁵ Erikson, E.: Životní cyklus rozšířený a dokončený. Praha, Nakladatelství Lidových novin, 1999, s. 60.

1.5 Výchova

Na vývoj člověka má (jak bylo uvedeno výše) nemalý vliv výchova, v raném dětství zvláště výchova v rodině, později také ve škole či jiné instituci. Výchova je definována jako „záměrné a více nebo méně soustavné působení na jedince i skupiny podle určitého výchovného cíle, s použitím výchovných prostředků a metod.“¹⁶

Rozlišují se tři základní styly výchovy:

1. autokratický styl (dominantní): vychovatel je přísný, trestá, hrozí, přikazuje, nedbá na přání dětí ani na jejich individuální zvláštnosti, dává jim malý prostor pro tvořivost a pro svobodné uplatnění vlastní osobnosti;
2. liberální styl (slabé vedení): vychovatel nestanovuje téměř žádná pravidla, neřídí děti, nebo jen minimálně, neklade na ně výchovné požadavky, nekontroluje;
3. integrační styl (demokratický, kooperativní): vychovatel má porozumění pro potřeby dětí, pro jejich individuální odlišnost, podporuje jejich tvořivost, působí na ně více svým příkladem než příkazy a zákazy.

Psychologický slovník definuje základní způsoby výchovy podobně, autokratickému stylu odpovídá výchova autoritářská, liberálnímu stylu výchova shovívavá a integračnímu stylu výchova autoritou:

„Výchova autoritářská: výchova, kterou uplatňují panovační rodiče, projevuje se náročností, kontrolami, prosazováním požadavků, bez vřelosti a obousměrné komunikace, oceňována je poslušnost, úcta k autoritě, práci, tradici, pořádkumilovnost; takto vychovávané děti jsou: odpovědné, průměrně schopné, postrádají spontaneitu, nepříliš společenské, bez silnější výkonové motivace“¹⁷

„Výchova shovívavá: výchova projevující se citlivostí, zaměřeností na dítě, na dítě však neklade vysoké požadavky; takto vychovávané děti jsou: nezralé ale živé, většinou v dobré náladě, impulzivní, málo samostatné a málo odpovědné“¹⁸

„Výchova autoritou: výchova uplatňovaná rodiči, kteří mají autoritu, jejich výchova se projevuje častými kontrolami, vyžadováním úkolů a výkonů, které odpovídají věku a schopnostem, což je provázeno vřelostí, péčí a oboustrannou komunikací; takto vychovávané děti jsou: nezávislé, sebeprosazující, přátelské

¹⁶ Čáp, J.: Psychologie mnohostranného vývoje člověka. Praha, SPN, 1990, s. 103.

¹⁷ Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha, Portál, 2000, s. 680.

¹⁸ Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha, Portál, 2000, s. 681.

k vrstevníkům, ochotné ke spolupráci, intelektuálně a sociálně úspěšné, mají potěšení ze života a dobrou výkonovou motivaci“¹⁹

V každém případě to, jak je dítě vychováváno, má význam pro jeho budoucí život, na výchově také záleží, jak bude schopno odpouštět a přijímat samo sebe.

1.6 Křivdy v dětství

Pocitu křivdy nemůže člověk nikdy přivyknout, i když může trvat velmi dlouhou dobu, protože pro člověka vždy znamená nespravedlnost. Nelze si na ni zvyknout bez ohledu na věk, vzdělání nebo společenské postavení. Zvláštní význam mají křivdy utrpěné v dětství, jak se dočteme v díle *Křivda. Odpuštění. Smíření* od Józefa Augustyna,²⁰ neboť si jejich následky může člověk s sebou nést celý život.

S první křivdou se může setkat ještě nenarozené dítě v podobě odmítání vlastními rodiči, děti nechtěné bývají častěji samovolně potracené než děti chtěné, děti nechtěné po narození prospívají po tělesné i duševní stránce hůře než děti chtěné. Nedostatečné přijetí dítěte ze strany rodičů má vliv na charakter dítěte, může z něj vyrůst člověk s trvale špatnou náladou, trpící depresemi, se sklony k izolaci od ostatních a uzavírání se do sebe. Dítě, které není přijímáno svými rodiči, dítě, které je přehlíženo, vyžaduje pozornost svých rodičů a upozorňuje na sebe třeba zlobením. To může vést ještě k většímu odmítání rodiči.

Další závažnou křivdou, kterou může člověk utrpět ještě v dětství, je přehnané trestání. Pokud je trest nepřiměřený, chápe jej dítě jako určitou pomstu ze strany dospělých. Potom se na jedné straně cítí poníženo, trpí pocity méněcennosti, na druhé straně se u něj vzbuzuje touha po pomstě na někom slabším, na mladších dětech nebo na zvířatech. Právě nadměrné trestání dítě je jednou z příčin dětské krutosti.

Rodiče, kteří udržují své děti v neustálém pocitu ohrožení a strachu, kteří svým dětem vyhrožují, kteří na ně přenáší své neuskutečněné ambice, kteří je zavalují neodůvodněnými příkazy a zákazy, ale i rodiče, kteří odstraňují ze života dítěte každou sebemenší překážku, kteří „z lásky k dětem“ své potomky nadměrně hýčkají, opatrují a nedají jim tak prostor k samostatnosti a zrání, se na svých dětech

¹⁹ Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha, Portál, 2000, s. 680.

²⁰ Srov. Augustyn, J.: Křivda. Odpuštění. Smíření. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2000.

závažně proviňují. Je pak na dětech, aby se s těmito křivdami vyrovnávaly dlouhá léta, někdy i celý život.

1.7 Falešné představy o Bohu

Pro věřícího člověka má vztah k rodičům, vývoj v raném dětství, prostředí, ve kterém vyrůstal, ještě jeden zvláštní význam: už v prvních letech života (včetně prenatalního období) vzniká jeho představa o Bohu. A právě zde hrají rodiče – ne výlučnou – ale přesto zásadní roli.

Jaké představy o Bohu mohou vzniknout již v prenatalním věku, popisuje Karl Frielingsdorf v knize *Falešné představy o Bohu*. Při šetření, kterého se zúčastnilo 591 osob, se objevily tyto představy Boha: trestající Bůh soudce, Bůh smrti, Bůh účetní, Bůh výkonu, svévolně si zahrávající Bůh, tyranský despota, Bůh sexu a mnoho jiných.

Víra v Boha a představa o něm je především dar Boží milosti. K tomu ale přistupuje i lidská zkušenost, která je v prvním období lidského života zprostředkována rodiči, zejména matkou. Základem představ o Bohu je okolí člověka a jeho závislost na něm. Tuto zkušenost má dítě hned od početí, je plně závislé na své matce, celé jeho okolí tvoří jen matčino tělo, matka tedy může být chápána jako prvotní symbol Boha pro dítě. Matka je milující nebo odmítající, vzbuzuje důvěru nebo nedůvěru, rozhoduje o životě dítěte i o jeho kvalitě, to všechno má vliv na pozdější představu Boha.

Základní postoj člověka k životu vzniká již před narozením na podkladě pozitivních nebo negativních signálů matky (příp. otce) směrem k dítěti. Tento základní postoj v člověku (Frielingsdorf ho nazývá „klíčovou pozicí“) přetrvává a v případě, že negativní signály převažují nad pozitivními, je potřeba převést jej na vědomou úroveň. Pokud se tak nestane, základní negativní postoj k životu se pak může projevat v průběhu celého života, zvláště ve vypjatých, náročných životních situacích, může ovlivňovat výběr osob, se kterými se přátelíme, cíle, které si klademe, smysl, který ve svém životě vidíme.

Na základě zpracování životních příběhů 591 osob, se kterými se Frielingsdorf setkal při řešení jejich životní krize, dospěl k následujícímu závěru:

„Podle stávající negativní klíčové pozice vznikají v prvních letech života nevědomé demonizující představy o Bohu. Nejčastěji se vyskytující negativní představy o Bohu jsou: trestající Bůh-soudce, Bůh smrti, Bůh-účetní a přetěžující Bůh výkonu. Tyto nevědomé demonizující představy o Bohu mají negativní vliv na osobní život i v dospělém věku, nestanou-li se vědomými, nejsou-li zpracovány a doplněny korelativními pozitivními představami Boha biblického zjevení.“²¹

Nejen v raném dětství, ale i v pozdějším věku zažívá člověk nejrůznější křivdy při neshodách se sourozenci, které mohou být zapříčiněny rodiči, když jednoho nebo více dětí upřednostňují před druhými. Daleko závažnější křivdy se objevují u sourozenců, mezi kterými je větší věkový rozdíl: násilí, zneužívání, včetně sexuálního, ponižování, vydírání.

Také ve škole a později v pracovním kolektivu se člověk setkává s nejrůznějšími křivdami: nespravedlivé tresty, nespravedlivá hodnocení školních nebo pracovních výkonů, upřednostňování jiného, posměch, šikanování, fyzické i psychické týrání, ztráta přátelství... všechny tyto křivdy si v sobě člověk nese.

Křivdy nelze jen tak zapomenout, přestat na ně myslet. Bez vypořádání se s ublížením, bez vnitřního zpracování křivd se člověk může sám stát zraňujícím, svá zranění může přenášet na druhé. Proto je potřeba nevyhýbat se starým ranám, nezatačovat je do podvědomí, snažit se je pojmenovat, vnitřně se „uzdravit“, dojít smíření a odpuštění.

1.8 Odpuštění

1.8.1 Důležitost odpuštění

Na otázku, proč je třeba nevyhýbat se ranám z minulosti, ale snažit se o odpuštění, odpovídá Jaro Křivohlavý v knize *Pozitivní psychologie*:

- „Protože lidé dělají chyby – někdy zcela nezáměrně (neúmyslně) – a tím druhé lidi zraňují.
- Protože někteří lidé (nebo snad všichni – občas?) projevují zlou vůli, zlobu, zášť, nepřátelství, zlý úmysl, zákeřnost, lstivost, záludnost až potměšilost.

---

²¹ Frielingsdorf, K.: Falešné představy o Bohu. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 1995, s. 135.

- Protože je třeba podporovat smysl pro dobré spolužití (společenství), občanskou odpovědnost i porozumění druhým lidem.
- Protože je třeba rozvíjet adaptivní strategie zvládání těžkostí v obtížných životních situacích.
- Protože je třeba snižovat negativní pocity zlosti, zahanbení a sebeobviňování, které se rodí v každodenních konfliktních zážitcích.
- Protože je dobré upřednostňovat ty zkušenosti, které usnadňují lidské soužití.
- Protože je třeba neustále uvádět do praxe důležité duchovní hodnoty a postupy.
- Protože je třeba pomoci lidem přemáhat sebestředný egoismus a oddělenost (separaci) od druhých lidí, případně až představy o osobní nezávislosti na druhých lidech.
- Protože je třeba vymanit se z ‚vězení‘ negativních zážitků a ‚dát slovo‘ pozitivním momentům.²²

Pro to, aby se člověk zcela vypořádal se svou minulostí (co se týče křivd), je třeba několikerého odpuštění: odpuštění těm, kteří mu ublížili, odpuštění sobě samému, pokud trpí skutečnými nebo falešnými pocity viny, odpuštění Bohu, pokud vinu za svůj osud svaluje na něj, odpuštění od Boha.

1.8.2 Odpuštění druhým

Jak dále píše Křivohlavý, etymologickým základem slova „odpuštění“ je sloveso „pustit“, to znamená přestat něco držet, umožnit něčemu odejít, vzdát se něčeho. Při procesu odpouštění jde jednak o to, něco uvolnit, něco „pustit“, jednak o to něčemu pomoci.

Existuje řada psychologických definic odpuštění, zde uvádím alespoň dvě:

„Odpuštěním se rozumí osobní (vnitřní) změna postoje charakterizovaná prosociálním zaměřením. Jde o postoj k člověku, který je viděn (chápán, vnímán)

---

²² Křivohlavý, J.: Pozitivní psychologie. Praha, Portál, 2004, s. 107.

jako provinilec. Tato změna je začleněna do sociálního kontextu (mezilidských vztahů) a má dvojí charakter – je jednak interpersonální, jednak intrapersonální.²³

„Odpuštěním se rozumí ochota vzdát se vlastního práva na rozmrzelost (zlost, vztek, odpor, zášť atp.), negativního posuzování a netečného chování k člověku, který mne nespravedlivě zranil, a snaha žít (pěstovat) v sobě k němu postoj šlechtnosti, velkorysosti, nezaslouženého slitování, a dokonce i lásky.“²⁴

„Odpuštěním se rozumí zvýšení naší vlastní (interní) motivace opravit a udržet vzájemný vztah poté, co byl poškozen bolestným činem druhé osoby.“²⁵

Odpustit tedy neznamená zapomenout nebo vytěsnit z vědomí, přestat na to myslet a tvářit se, že se nic nestalo. Odpustit neznamená odškodnit nebo něco odčinit. Odpuštění není omluva, to by znamenalo uznat, že měl druhý oprávněný důvod nám něco udělat. Odpuštění není ani tolerování nebo schvalování něčeho špatného.

Odpuštění znamená vyřešit krizovou situaci, nenechat minulost aby ovládala budoucnost, odpustit znamená vypořádat se s minulou konfliktní situací, aby se z ní nestal návyk neustále si připomínat, co se stalo, neustále prožívat dávno minulé silné emocionální zážitky. Při odpuštění jde o to, aby člověk našel klid ve svém nitru i ve vztahu k člověku, který mu ublížil (psychologové dokonce sestavili seznam negativních symptomů objevujících se u lidí, kteří odmítli svému viníkovi odpustit: bolesti hlavy, zad, krční páteře, žaludeční potíže, deprese, nedostatek energie, úzkost, popudlivost, vnitřní napětí, přetaženost, nespavost, neklid a bezpředmětné obavy, smutek...)²⁶ Člověk, který je schopen odpustit, dosáhne většího duševního klidu, fyzického uklidnění i většího porozumění celé konfliktní situace. Odpuštění oprošťuje od zranění způsobených v minulosti.

1.8.2.1 Stadia procesu odpuštění

Odpouštění většinou není jednorázovou událostí, obvykle je proces, který trvá delší dobu. Worthington (jak uvádí J. Křivohlavý v knize *Pozitivní psychologie*) stanovil pět stadií odpuštění:

1. „soustředění pozornosti na to, co se stalo, a obírání se konfliktem;

²³ Křivohlavý, J.: *Pozitivní psychologie*. Praha, Portál, 2004, s. 112.

²⁴ Křivohlavý, J.: *Pozitivní psychologie*. Praha, Portál, 2004, s. 112.

²⁵ Křivohlavý, J.: *Pozitivní psychologie*. Praha, Portál, 2004, s. 103.

²⁶ Srov. Křivohlavý, J.: *Jak přežít vztek, zlost a agresi*. Praha, Grada, 2004.

2. zrod a sílení empatického vztahu k viníkovi;
3. uzavření závazku vzdát se snahy po odplatě a pomstě;
4. rozhodnutí se pro odpuštění (darovat je viníkovi)
5. výdrž v rozhodnutí viníkovi odpustit.²⁷

Výchozím bodem je konfliktní situace, křivda. Velmi často dochází k takovýmto konfliktům mezi blízkými lidmi, mezi členy rodiny, spolupracovníky, členy malých skupin. Po krizové události proti sobě stojí dvě strany: poškozený, který je často v první etapě rozčilen a přemýšlí o pomstě, a viník, který si zpočátku své provinění nemusí ani uvědomovat, posléze se může snažit ho omlouvat nebo bagatelizovat.

Kromě touhy po pomstě se u poškozeného můžou objevit další myšlenky: sebeobviňování, rozebírání konfliktu, rezignace apod. Poškozený může mít pocit, že pokud viníkovi odpustí, bude vypadat jako slaboch, který není schopen pomsty, že odpuštěním utrpí spravedlnost, protože přeci každý špatný skutek musí být potrestán, může mít také obavy, že se provinění bude opakovat.

Po určité době může poškozený nabýt dojmu, že zaobírání se konfliktem a pomstou k ničemu nevede, že je třeba nalézt jiné řešení nastalé situace. V tomto stadiu ale ještě nemusí jít o snahu viníkovi odpustit.

Jedním z faktorů, které mohou pomoci v rozhodnutí se pro odpuštění, je empatie. Tento termín lze definovat jako „... umění dovedně zacházet s emocemi, vcítovat se do situace druhé osoby, emocionální ztotožnění se s jejím viděním, cítěním, chápáním, schopnost číst i neslovní projevy druhého, chápat, o co usiluje, čemu se chce vyhnout, co pečlivě skrývá...“²⁸

K vlastnímu rozhodnutí odpustit je třeba změny postoje. Postojem lze totiž nazvat naše vnímání krizové situace. Funkcí postoje je chránit naše já před útoky zvenčí, reprezentovat nás, vyprávět, které hodnoty zastáváme. Postoj nás vybízí k určitému typu jednání.

Ke změně postoje může pomoci metoda ENRIGHT, kterou popisuje Jaro Křivohlavý v knize *Jak přežít vztek, zlost a agresi*.²⁹ Metoda ENRIGHT chápe odpuštění jako dobrovolný, nijak nezasloužený, dar nabídnutý viníkovi, zároveň je

²⁷ Křivohlavý, J.: Pozitivní psychologie. Praha, Portál, 2004, s. 122.

²⁸ Hartl, P., Hartlová, H.: Psychologický slovník. Praha, Portál, 2000, s. 139.

²⁹ Srov. Křivohlavý, J.: Jak přežít vztek, zlost a agresi. Praha, Grada, 2004, s. 120.

odpuštění schopnost, které se lze naučit. Proces odpuštění je podle této metody rozdělen do čtyř fází:

1. fáze odkrývání: v této fázi je třeba ujasnit si celou situaci, všechny detaily, které k jejímu vzniku vedly, všechny pocity, které se s ní pojí, všechna řešení, která jsme až dosud podnikli;
2. fáze rozhodnutí: znamená to uvědomit si, co je to odpuštění, vzdát se svého práva na pomstu a nabídnout viníkovi svůj dar;
3. fáze pracovní: jde o zrekonstruování celé události, její očištění od všeho, co jsme si k ní v průběhu doby přimysleli, zároveň je v této fázi užitečné snažit se o pochopení viníka, snažit se o vytvoření empatického vztahu k němu;
4. fáze prohlubování: znamená to vytrvat ve svém rozhodnutí, odolávat myšlenkám, které by se ho snažily změnit, bojovat s výčitkami.

1.8.3 Odpuštění sobě

Ještě složitější situace může nastat, pokud se proviníme a máme odpustit sami sobě. Trápí nás výčitky svědomí, máme na sebe zlost, vyčítáme si, že jsme zlí, slabí... Ve chvíli, kdy se člověk proviní, kdy po několikáté selže, může mít tendenci být k sobě příliš tvrdý.

Anselm Grün v knize *Bud' dobrý sám k sobě*³⁰ uvádí několik příčin této tvrdosti. Jednou z nich jsou zranění utrpená v dětství. Pokud se člověk v dospělosti s těmito zraněními nevypořádá, nesmíří se s nimi, ale naopak svou bolest potlačuje, čím dál víc se bojí, aby nebyl znovu zraněn. To nakonec vede k umrtvování všech citů, a tím k dalšímu zraňování sebe i druhých.

Velkým traumatem pro dítě je, když není milováno takové, jaké je. Když nepocítí lásku ze strany rodičů, utvrzuje se (podvědomě) v tom, že vlastně žádnou lásku nepotřebuje, i když po ní zoufale touží. Nakonec není samo schopno opravdové lásky a vztahu. Zraněné dítě obrací později agresivitu vůči sobě nebo vůči druhým. Člověk, který byl v dětství týrán, bude patrně týrat své děti. Aby mohl snést bolest, identifikuje se s tím, kdo rány udílí. A rány, se kterými se nevyrovná, pak bude udílet sobě nebo bližnímu.

---

³⁰ Srov. Grün, A.: *Bud' dobrý sám k sobě*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 6.

Další příčinou tvrdosti vůči sobě samému může být přehnaně tvrdá nebo naopak příliš liberální výchova. Pokud rodiče více oceňují mužské ctnosti (tvrdost, bojovnost), dítě začne potlačovat své city a stane se agresivní. Liberální výchova může vést také k agresivitě dítěte, protože dítě, kterému rodiče ustupují, nenapomínají ho, aby měl svůj klid, může mít pocit, že rodiče jeho agresivitu schvalují.

Grün uvádí ještě několik dalších příčin tvrdosti a agrese: přílišné trestání sebe sama, potlačování svých pudů, potlačování sexuality, nepravý idealismus (který mne vede k potlačování všeho, co neodpovídá mému falešnému ideálu), strach nebo nedůvěra (pramenící z odmítání dítěte) nebo potlačování vášní.

1.8.3.1 Tvrdost v duchovním životě

U věřících lidí lze sledovat zvláštní tvrdost ve vztahu k sobě v jejich duchovním životě. Přestože vědí, že je Bůh milosrdný a dokáže odpustit každou vinu, jakmile se proviní, objeví se těžké pocity viny, vyčítají si svůj opětovný pád, ukládají si tvrdé tresty, opovrhují sami sebou. Čím více se někdo snaží o dokonalost, tím těžší je pro něj přiznat si další provinění. Takovýto perfekcionista se bojí, aby ani v nejmenším nepochybil, neustále se zaobírá vinou, takže když mu někdo řekne, že je sobecký a neustále myslí jen na sebe, paradoxně to odmítá uznat. „Tu je perfekcionista hluboce zraněn, těžce uražen, je to pro něho strašné pokoření, ba je to téměř záhuba: vždyť on se přece tolik snažil, aby žil v dokonalosti a v nevině. Všechno se v něm vzpírá, aby vzal na sebe skutečnou vinu, ačkoliv po léta nese na sobě tolik domnělých vin.“³¹

Člověk tvrdý sám k sobě může mít pocit, že je třeba obětovat sebe pro druhé, zanedbává sebe a prokazuje lásku svým bližním. Za touto láskou se ale skrývá přílišná přísnost k sobě samému. Zde většinou nepomáhá vědomí toho, že člověk má milovat bližního jako sebe samého, že je tedy třeba, aby miloval sebe, pokud chce prokazovat lásku také svému bližnímu.

Další formou tvrdosti vůči sobě může být nesprávně pochopená pokora. Mnoho lidí chápe pokoru jako znehodnocování sebe sama, považování se za nejhoršího, ne jako pravdu o sobě, o svých špatných, ale i dobrých stránkách. Přitom

---

³¹ Grün, A.: Buď dobrý sám k sobě. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 23.

podceňování je jen opačná stránka přeceňování. Když nejsem nejlepší, tedy budu nejhorší, bez ohledu na to, jaká je skutečnost. Za podhodnocováním vlastních kvalit se skrývá neochota přijmout svou průměrnost.

1.8.3.2 Přijmout sám sebe

Má-li člověk odpustit sobě samému, musí přijmout sebe takového, jaký je. Jak dále píše Grün,³² je to podle C.G.Junga snad nejobtížnější úkol v životě člověka. Teprve člověk, který přijal sám sebe, je schopen přijmout také druhého. Člověk, který pozná své chyby, bude mít pochopení pro chyby jiného člověka. Následování Krista neznamenaá přepínat své síly a snažit se ho napodobit, ale umět nést svůj kříž, umět žít s tím, s čím mě Bůh stvořil, poznat svou osobnost, kterou Bůh přidělil právě jen mne, smířit se sám se sebou, dojít vnitřní vyrovnanosti, neřídít se ničím jiným než Boží vůlí a vlastním svědomím.

Také další psychologové vycházejí z požadavku poznat sebe sama, smířit se se svým „já“, aniž bychom se přeceňovali nebo nedoceňovali. Podle A. Adlera je nejdůležitějším prostředkem výchovy láska, když je dítě vychováváno s láskou, získá sebedůvěru, která mu umožní přijetí sebe samého.

Transpersonální psychologie zastává názor, že smíření se sebou samým lze dojít skrze dis-identifikaci, tedy všechny své slabosti, své pocity viny učinit relativními, uvědomit si, že nade mnou nemají svou moc, že je ve mně prostor, kde jsem jen svým „pravým já“, kam moje nedostatky, chyby ani obavy nemůžou.

Grün uvádí ještě pohledy humanistické psychologie a transakční analýzy, obě psychologické školy se v zásadě shodují v tom, že má-li se člověk zbavit pocitů viny, které můžou být zdrojem agrese vůči sobě i vůči bližním, musí být především milosrdný sám k sobě.

Usmířit se se sebou, odpustit si, znamená přijmout svou minulost, smířit se se svým životem, se vším, co jsme byli nuceni prožít, výchovu našich rodičů, chování ostatních lidí vůči nám, smířit se se svými vlastnostmi, schopnostmi, se svými nedostatky.

Není to v žádném případě úkol jednoduchý. Stále toužíme po něčem, co nemáme, chceme být lepší než jsme, chceme být oblíbení. Srovnáváme se

---

³² Srov. Grün, A.: Buď dobrý sám k sobě. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 49.

s ostatními, a to nám brání odpustit si, prožívat radost z toho, jací jsme, jak nás Bůh stvořil.

Smířit se sám se sebou vyžaduje smířit se s minulostí, se všemi ranami, které jsme museli prožít. Až ve chvíli, kdy si člověk uvědomí svoje rány a zpracuje je, nebude zraňovat nikoho dalšího. Je třeba tyto rány poznat, připustit si, že jsou příčinou našeho špatného vztahu k sobě samému, znovu si je prožít a potom opustit. Vyrovnat se se svou minulostí může být náročné a zdlouhavé, je však potřebné.

1.8.3.3 Odpuštění sobě samému u věřícího člověka

Neschopnost odpustit sobě samému, jak již bylo řečeno výše, může souviset také s představou Boha, pokud se jedná o věřícího člověka. Důvodem může být přísná výchova s množstvím trestů, nedostatkem lásky, nedostatečným přijetím dítěte, jak o tom píše K. Lachmanová v knize *Vězení s klíčem uvnitř*.³³

Člověk s takovou výchovou pak přesune postavu nemilosrdného rodiče do svého podvědomí a začne se stejným způsobem vychovávat sám. Bůh pro něj není milujícím otcem, ale nemilosrdným „policajtem“. Potom ani svátost smíření nepřináší kýženou úlevu od pocitů viny. Také snaha o perfekcionismus nebo komplexy méněcennosti nám brání přijmout odpuštění od Boha, a tedy odpustit sobě samým.

1.8.4 Odpustit Bohu

Výchova, nepřijetí dítěte, nucení k potlačování citů, týrání dítěte apod. jsou důvodem neschopnosti odpustit sobě samému, jsou také u věřících lidí důvodem neschopnosti odpustit Bohu (ačkoliv v žádném případě není Bohu co odpouštět). Jak píše Frielingsdorf v díle *Falešné představy o Bohu*,³⁴ člověk s traumatizující minulostí přenáší své negativní zkušenosti s rodiči a jinými lidmi na Boha, dávají jemu za vinu, že měli špatný osud. Mívají zkreslené představy o Bohu, jak již bylo uvedeno výše.

---

³³ Srov. Lachmanová, K.: *Vězení s klíčem uvnitř*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 110.

³⁴ Srov. Frielingsdorf, K.: *Falešné představy o Bohu*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 1995, s. 35.

Podle Frielingsdorfa je užitečné vyvolat záměrný spor s Bohem, otevřeně se „s ním pohádat“, položit mu otázky typu: „Proč zrovna já?“ „Proč jsi vybral mne?“ „Kdo vlastně jsi?“ Jde o to uvědomit si své negativní pocity vůči Bohu, když jsou potlačované. Frielingsdorf uvádí několik způsobů, jak ze sebe své agrese zaměřené k Bohu dostat, např. napsat mu otevřený dopis, ve kterém všechnu svou nenávist, potlačované city, strach nebo zuřivost odhalíme. Potom je ale důležité odborné vedení při dalším zpracování jednou vyřčených „nadávek“ a hrozeb (rozhovor o napsaném dopisu, další terapeutická sezení).

Nejen lidé, kteří prošli v životě tak těžkými zkouškami, že nejsou schopni se vypořádat se svou minulostí, se sebou samým nebo i s Bohem vlastními silami a potřebují proto odbornou pomoc, ale téměř každý člověk může občas Bohu něco vyčítat (přestože je jeho vztah k Bohu v zásadě kladný). Kateřina Lachmanová k tomu v knize *Vězení s klíčem uvnitř* říká,³⁵ že máme být k Bohu upřímní, neříkat mu, že ho miluje, když zrovna cítíme zlost, nepřetvařovat se, ale svěřit se.

Abychom byli schopni odpustit Bohu, je třeba:

1. „Připustit si, že mu vlastně něco vyčítáme (někdo i mnoho věcí);
2. Vylít si srdce před Bohem;
3. Ztišit se před ním a naslouchat;
4. Odřící se svého reptalství, které plyne z našeho zúženého pohledu, a znovu Boha chválit – už ve stavu odpuštění.“³⁶

1.8.5 Odpuštění Bohem

Ať už je naše minulost jakákoliv, ať je naše vina sebehorší, i když nezávládneme odpustit sobě, i když nám někdo neodpustí, když nevíme, jak odpustit bližnímu, vždy máme ještě jednu možnost: obrátit se k Bohu a zažít odpuštění od něj, protože „... hřích se stýká s pravdou o Boží lásce, spravedlivé, velkodušné, vytrvalé, která se projevuje především odpuštěním a usmířením. Proto svatý Jan píše o něco dále: „když by nám něco vyčítalo naše srdce, Bůh je větší než naše srdce.“³⁷

³⁵ Srov. Lachmanová, K.: *Vězení s klíčem uvnitř*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 104.

³⁶ Lachmanová, K.: *Vězení s klíčem uvnitř*. Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 108.

³⁷ Jan Pavel II.: *Reconciliatio et paenitentia*. Praha, Zvon, 1996, s. 29.

Ve Weberově Všeobecné morální teologii³⁸ se dočteme, že až odpuštění přináší konec viny, bez ní by ani lítost člověka nedosáhla cíle. Významné jsou hlavně tři zvláštnosti odpuštění: rozsah, absolutní nezaslouženost a spojení s ochotou viníka odpustit svým viníkům.

Odpuštění od Boha znamená překonání viny. Neznamená to, že se tím naše skutky ruší, jako by se nestaly, ani se neruší negativní následky, ale končí ponoření do negativního a destruktivního, a nastává možnost úplně nového začátku. Odpuštění je Bohem poskytnuto v naprosté svobodě, je člověkem nezasloužené. Není to odpověď na vynaloženou snahu nebo na lidské obrácení. Odpuštění je na počátku celého procesu a umožňuje ho, teprve samo odpuštění vyvolává poznání a lítost. Na počátku celého procesu stojí Bůh a jeho milost, díky této milosti si viník uvědomuje svou vinu a poznává zlo jako zlo. Pokud by totiž původcem obrácení nebyl Bůh, provinilý člověk by měl spíše tendenci vinu zakrývat, vytěsnit ze svého vědomí, omluvit si ji. „Ani lítost a vůle k novému otevření není myslitelná bez milosti a jejího nesení.“³⁹

Všechno při zpracování hříchů, tedy i obrácení, vychází z vůle Boží, milost činí obrácení možným. Zároveň je důležité, aby člověk s Bohem spolupracoval. Odmítne-li to, nemůže odpuštění získat.

Jak dále píše Weber, odpuštění člověku Bohem je vázáno také na odpuštění viny bližnímu. Pro to, aby člověk získal odpuštění není důležitý jen jeho postoj k vlastní vině, ale i k vině bližního. Vedle „obrácení srdce“ se vyžaduje také „odpuštění ze srdce“, v tom se také projevuje opravdová lítost nad spáchanými hříchy. „To, že přes své často jiné chování přesto doufáme v odpuštění od Boha, je cosi z té naděje proti vší naději, co počítá s Božím slitováním i pro tuto naši slabost.“⁴⁰

Podle katolické tradice je vedle vlastní lítosti a ochoty odpustit bližnímu důležitá ještě třetí podmínka, a sice prosba o odpuštění ve svátosti smíření, v některých případech je nezbytná, ve všech pak prospěšná. Svátost smíření napomáhá celému procesu obrácení, pomáhá při vyrovnávání se s vlastní vinou. Člověk sám se může vině raději vyhýbat, svátost smíření člověka podněcuje ke

³⁸ Srov. Weber, H.: Všeobecná morální teologie. Praha, Zvon, 1998, s. 319.

³⁹ Weber, H.: Všeobecná morální teologie. Praha, Zvon, 1998, s. 319.

⁴⁰ Weber, H.: Všeobecná morální teologie. Praha, Zvon, 1998, s. 320.

zpracování této viny, nutí ho přemýšlet o vině, uvažovat nad tím, co nebylo v jeho jednání správné.

Svátost smíření také (na rozdíl od psychotherapeutického rozhovoru) vzbuzuje víru v odpuštění. Člověk už nemluví jen o sobě, ale věří Bohu, že mu jeho vinu odpustí. Tím dosahuje obrácení cíle a odlišuje svátost smíření od psychoterapie. Obrácení může také člověka přimět ke konání dobra. Ten, kdo má zkušenost s vinou, cítí se být hříšným, bude nucen vykonat něco dobrého spíš než člověk, jehož život probíhá bez větších výkyvů jak ve špatném, tak ale i ve zlém.

2. ČÁST: VLASTNÍ VÝZKUM

2.1 Statistika

Ve druhé části své bakalářské práce jsem se zaměřila na rozbor a vyhodnocení vlastního výzkumu týkajícího se vlivu výchovy, rodinného prostředí a vývoje člověka na jeho schopnost odpouštět druhým i sobě.

Výzkum měl potvrdit nebo vyvrátit následující hypotézy:

1. Disharmonické prostředí, ve kterém člověk v dětství vyrůstá, autokratická nebo příliš liberální výchova, mají negativní vliv na schopnost člověka odpouštět.
2. Věřící osoby nedosahují odpuštění snadněji než osoby nevěřící.

Výzkum byl proveden formou polostrukturovaného rozhovoru, tyto rozhovory probíhaly ve dnech 18.2. – 9.3.2006 s 15 lidmi ve věku 20 – 30 let.. Průměrná délka jednoho rozhovoru byla 1,5 hodiny, některé rozhovory však trvaly i 4 hodiny. Všichni tázaní byli velmi otevření, odpovídali ochotně na moje dotazy, často se sami rozhovořili o problému, který je nejvíce tížil a někteří z nich (podle jejich slov) měli po rozhovoru pocit určité úlevy, někteří začali o svém životě, o odpuštění i o víře přemýšlet na základě tohoto rozhovoru.

Z celkového počtu 15 osob bylo 9 mužů a 6 žen, tedy 60% mužů a 40% žen. Co se týče víry, bylo celkem 8 osob věřících, to je 53% (5 mužů a 3 ženy) a 7 nevěřících, tedy 47 % (4 muži a 3 ženy). Z věřících osob se 5 hlásí ke katolické církvi (2 muži a 3 ženy), 2 osoby k bratrské jednotě baptistů (2 muži) a 1 osoba k islámu (muž). 6 osob studuje vysokou školu, zbývajících 9 osob má ukončené středoškolské vzdělání, 5 z nich má podanou přihlášku na vysokou školu.

Víra	Počet	%
věřící muži	5	33
věřící ženy	3	20
nevěřící muži	4	27
nevěřící ženy	3	20
celkem	15	100

Obr. č. 1

Vyznání	Počet	%
katolíci	5	62,5
baptisti	2	25
muslim	1	12,5
celkem	8	100

Obr. č. 2

Vlastní výzkum byl kvalitativní, nezaměřovala jsem se v něm na množství oslovených lidí, ale spíše na hlubší rozbor jejich životního příběhu. Ve zbývajících částech budu uvádět jen minimum procentuálního vyjádření určitých skutečností, neboť ani jeden z patnácti příběhů se neshoduje s druhým, každý své dětství a dospívání prožil jinak (a to i v případech, kdy jde o sourozence), každá událost je viděna jiným pohledem, byť se jedná o tu samou věc.

2.2 Okruhy dotazů

Dotazy byly formulovány na základě výše popsaných vývojových stadií podle E. Eriksona. Protože všichni z tázaných se v současné době nacházejí v období mladé dospělosti, dotazy se týkají prvních šesti stadií, zbylá dvě období zde zahrnutá nejsou. Pro rozhovor jsem použila následující okruhy dotazů:

1. kojenecký věk: v jaké rodině tázaný vyrůstal (úplná – neúplná), zda byl dítě chtěné – nechtěné, zda byl delší dobu odloučen od rodičů, především od matky (např. hospitalizace), zda pociťoval lásku ze strany rodičů (zjištění na základě poznatků z pozdějšího věku);
2. rané dětství: zda byl vychováván přísně, liberálně, zda byl rodiči chválen nebo trestán, co převažovalo, zda byl trestán zvláště psychicky nebo fyzicky, co musel udělat, aby mu bylo odpuštěno, zda mu rodiče vyčítali (i po potrestání), že je zlý, že ho nemají rádi, zda mu hrozili ztrátou lásky, zda je odmalička věřící, zda mu byla víra vnucována, zda měl jasně stanovená pravidla (přestupek – trest, něco dobrého – pochvala), zda měl přísný režim, který byl tvrdě vyžadován, nebo byl přísný, ale vyžadován s láskou;
3. období hry: zda měl dostatek podnětů pro hru, zda měl prostor tvořit, zda měl prostor svobodně projevit svou osobnost nebo byl neustále napomínán, aby se

- ztišil, uklidnil..., zda se mu rodiče věnovali; zda má sourozence, hádal se s nimi, byli rodiči srovnáváni, zda byli stejně trestáni, zda neměl pocit, že mají sourozence radši, zda byl trestán, když nešel do kostela, jak;
4. školní věk: zda neměli rodiče příliš velké nároky, zda ho nenutili k větším výkonům, než kterých byl schopen, zda mu nevyčítali, že z něj nic nebude, že je k ničemu, zda byl trestán za špatné známky, zda se snažil udobřit si rodiče za špatné výsledky ve škole, zda ho srovnávali se sourozenci nebo spolužáky, zda ho neponižovali, zda nepocíťoval nenávist vůči těm, se kterými byl srovnáván, zda se jim za to nemstil;
  5. adolescence: zda netrpěl pocity méněcennosti při styku s opačným pohlavím, jaké měl o sobě mínění, zda byl členem nějakého gangu, zda vyvíjel násilí na určitou skupinu lidí (určité lidi), zda se uzavíral do sebe, zda byl závislý na některém ze svých přátel (stejného pohlaví), zda se zajímal o náboženské otázky, v případě, že je odmalička věřící, zda nepocítil určitou krizi víry, zda nezačal navštěvovat jiné církve apod.;
  6. mladá dospělost: jak vychází s rodiči dnes, zda jim dokázal odpustit (jestliže je co), zda jsou vztahy mezi nimi dobré, zda je věřící, jak dosahuje odpuštění dnes, kdy není trestán rodiči, zda je pro něj těžké odpustit sobě samému poté, co se provinil a někdo druhý mu odpustil (případně byl u zpovědi), jak dlouho mu trvá, než se vyrovná s vinou, zda má nějaký rituál, kterým to odčiní, zda dokáže on sám odpouštět druhým, zda má nějaké nepřátele, kterým není ochoten nebo schopen odpustit, zda ho to trápí, zda stojí o odpuštění (druhým, Bohem).

2.3 Užité pojmy

V jednotlivých příbězích jsem použila výrazy jako např. věřící, nevěřící člověk, harmonické prostředí, disharmonické prostředí nebo výchova autokratická, liberální a integrační.

Pod pojmem „věřící člověk“ se zde rozumí osoba hlásící se k některému z monoteistických náboženství (islám, křesťanství), osoba, která věří v osobního Boha. „Nevěřící člověk“ zde znamená, že tato osoba se nehlásí k žádnému

náboženství, nevěří buď vůbec v existenci čehokoliv transcendentního nebo věří v jakési blíže neurčené „něco“.

Pojem „harmonické prostředí“ pro účely této práce znamená rodinné prostředí, kde je uplatňován integrační styl výchovy, jedná se o rodinu úplnou (otec, matka, děti), mezi jednotlivými členy rodiny nevznikají zásadnější spory, nevyskytují se zde vážnější sociálně-patologické jevy (alkoholismus, domácí násilí, zanedbávání péče apod.). Je to prostředí, ve kterém je dítěti umožněn zdravý vývoj. Opakem harmonického prostředí je prostředí „disharmonické“.

Termíny „autokratická, liberální a integrační výchova“ byly již definovány ve studijní části práce, zde je uvádím pouze pro přesnost:

4. autokratický styl (dominantní): vychovatel je přísný, trestá, hrozí, přikazuje, nedbá na přání dětí ani na jejich individuální zvláštnosti, dává jim malý prostor pro tvořivost a pro svobodné uplatnění vlastní osobnosti;
5. liberální styl (slabé vedení): vychovatel nestanovuje téměř žádná pravidla, neřídí děti, nebo jen minimálně, neklade na ně výchovné požadavky, nekontroluje;
6. integrační styl (demokratický, kooperativní): vychovatel má porozumění pro potřeby dětí, pro jejich individuální odlišnost, podporuje jejich tvořivost, působí na ně více svým příkladem než příkazy a zákazy.

2.4 Životní příběhy dotazovaných osob

Zde uvádím stručná shrnutí jednotlivých rozhovorů, ukázky záznamů celých rozhovorů jsou uvedeny v příloze.

1. Žena, věřící, 26 let

Tato žena se narodila v rodině praktikujících katolíků, patří mezi děti chtěné. Její otec je alkoholik, ale přes všechny neshody a hádky se rodiče nikdy nerozvedli. Výchova v rodině byla vždy velmi liberální, tázaná si nevzpomíná na žádné tresty kromě na „hubování“ matky, otec se na výchově nepodílel v podstatě vůbec. Na hádky rodičů si moc nevzpomíná, i když ví, že bývaly časté. Když se otec opil

a rodiče se hádali, tázaná se bála o svou matku, neměla ale velký strach, protože měla starší sourozence a uvědomovala si, že větší část odpovědnosti za bezpečí matky leží na nich.

Ze strany rodičů i učitelů cítila vždy jakési pohrdání, protože bývala pomalejší než její sourozenci nebo spolužáci. To má dnes vliv na její schopnost odpouštět. Od té doby (a tato situace trvá dodnes) se tázaná neustále s někým srovnává, se sourozenci, spolužáky, vrstevnicemi, závidí, když je někdo šikovnější, inteligentnější nebo krásnější než ona, závidí ostatním jejich bohatší hmotný majetek.

Tázaná byla vždy tichá, zakřiknutá, neprůbojná, mezi své vrstevníky a školní kolektiv nikdy pořádně nezapadla, to byl také jeden z důvodů, proč se v době dospívání přidala k jedné skupince uvnitř katolické církve, která se později rozpadla. Snažila se žít podle evangelijních rad, říká ale, že se k náboženství utíkala, protože „nevěřícím světem“ nebyla nikdy přijata. Na toto období vzpomíná jako na velice smutnou, depresivní dobu jejího života, v této době pod vlivem náboženské skupiny získala svou představu Boha jako tyрана, který pro svou zábavu vymyslel lidem určitá neodůvodněná pravidla, dále už jenom čeká, až je lidé poruší a on je za to bude moci potrestat.

Odpouštění je pro ni těžké, zvláště odpouštění sobě samé. Někdy má pocit, že by se chtěla znovu narodit a žít úplně jinak, jsou věci, které si nedokáže odpustit. Svátost smíření jí nepřináší žádnou velkou úlevu (v Bohu vidí stále tyрана), ke svátostem nechodí pravidelně. Její srovnávání s lidmi ze svého okolí stále trvá, s tím souvisí i její neschopnost odpouštět nebo přijmout odpuštění od druhého. Pokud se něčím proviní, vzpomene si, čím jí druhý ublížil a dojde k závěru, že tím je to vykompenzováno, jiným způsobem řeší provinění své nebo někoho jen zřídkka.

2. Žena, věřící, 25 let

Tato žena se narodila jako dítě nechtěné, rodiče se museli kvůli ní vzít. Matka je praktikující katolička, otec nevěřící. Rodinu popisuje tázaná jako nefunkční, rodiče se často hádali, otec nakonec rodinu opustil, a když bylo tázané 10 let, rodiče se rozvedli. Matka kvůli tomu dlouho nechodila ke svátostem ani do kostela, tázaná sama víru až do své dospělosti neřešila, nebyla pro ni důležitá, do kostela chodila v dětství jen s babičkou, v mládí kvůli „konvikťákům“.

Matka tázané vyčítá, že jí zkazila život, kvůli ní se musela vdávat a nakonec zůstala sama, jednou jí výslovně řekla, že jí nemá ráda. Odtud patrně pramení

neschopnost tázané přijmout sebe sama, odpustit sobě i druhým. V době dospívání trpěla pocity méněcennosti, zvláště ve chvíli, kdy si její kamarádky našli přítele. Dnes jsou tyto pocity mírnější, přesto přetrvávají. Tázaná má stále špatný vztah ke své matce, navštěvuje ji jen zřídka, tyto ojedinělé návštěvy se téměř nikdy neobejdou bez konfliktu. Tázaná říká, že se o zlepšení vztahu snaží, neochota vztah napravit je na matčině straně. Tázaná má ve svém okolí jednu osobu, která jí ublížila a které není schopna odpustit, nemá ani v úmyslu se o to pokusit.

Dnes si je jista svou vírou, říká, že její víra je pevná, církevní ani Boží přikázání pro ni ale moc neznamenají, ke svátostem a na mši chodí jen zřídka, svátost smíření bere jako „nutné zlo“, protože je katolička, žádný velký význam pro ni nemá. Tvrdí, že žije v souladu se svým svědomím, které jí nenutí, aby dodržovala přikázání.

3. Žena, věřící, 24 let

Také tato žena se narodila v rodině praktikujících katolíků, byla dítě chtěné. S matkou měla vždy výborný vztah, s otcem měla v době svého dospívání vážné spory. Otec ji ponižoval, nadával jí, dnes si moc nevzpomíná z jakého důvodu, ale svou roli v tom jistě hrál fakt, že je otec alkoholik. Jednu dobu dokonce uvažovala o sebevraždě, také ji napadlo zabít otce, tak vážné jejich spory byly. Výchovu hodnotí jako příliš liberální, někdy měla dokonce pocit, že je projevem nezájmu rodičů.

Na základní školu má víceméně dobré vzpomínky, zlom nastal v době jejího vstupu na střední školu. V této době patřila mezi „horlivé katolíky“, to byl také jeden z důvodů, proč ji spolužáci nepřijali mezi sebe. Do tohoto období také spadají její spory s otcem.

Dnes s rodiči vychází dobře, jejich vztahy jsou dobré zvláště kvůli velké snaze tázané tyto vztahy zlepšit. Dokonce má pocit, že je jim za některé těžké chvíle svého života vděčná. Dokáže odpouštět druhým, nemá žádného velkého nepřítele, problémy jí ale dělá odpustit sobě samé, považuje se za nepříjemnou osobu, se kterou není snadné dobře vycházet. Říká, že se nemá ráda, což může být zapříčiněno vztahem otce a matky k tázané v době jejího dětství a mládí.

Její víra poněkud ochabla, tázaná tvrdí, že se dnes cítí daleko lépe než v době dospívání, kdy se snažila žít jako správná křesťanka, svátosti pro ni mnoho neznamenají, přistupuje k nim zřídka.

4. Žena, nevěřící, 23 let

Tázaná vyrůstala zpočátku v úplné rodině, je dítě chtěné. Její rodiče se rozvedli, když bylo tázané 7 let. Rozvodu údajně předcházely hádky rodičů, tázaná to zná ale pouze z vyprávění, sama si na hádky nevzpomíná. Matka si brzy potom našla nového přítele, se kterým žije dodnes.

Tázaná měla vždy velké spory se svým bratrem, jednou na něj dokonce vzala nůž. Když se rodiče rozváděli, chtěli toho oba sourozenci využít a jít každý k jinému rodiči, to jim ale nebylo dovoleno, oba dva zůstali u matky a jejich spory pokračovaly. Dodnes spolu ne vychází dobře, i když tázaná tvrdí, že se o zlepšení vztahu snaží. Chybu vidí na straně bratra, kterého (stejně jako celá rodina) považuje za podivína a samotáře. Bratr podle ní nemá snahu usmířit se s nikým z rodiny, se žádným z jejích členů moc nekomunikuje.

Tázaná se o víru nikdy nezajímala, vyrůstala v nevěřící rodině, kde otázky náboženství nebyly nikdy řešeny. Nemá problémy s odpouštěním druhým ani sobě. Pokud někomu ublíží, snaží se celou věc rychle vyřešit rozhovorem s druhým, říká ale, že patří mezi klidné, nekonfliktní osoby, takže k podobným situacím nedochází příliš často.

5. Žena, nevěřící, 22 let

Tázaná má za sebou dost těžké dětství i mládí a mnoho z jejích starých problémů není dodnes vyřešeno.

Když jí bylo 7 měsíců, její matka spáchala sebevraždu. Otec měl nejspíš poměr s jinou ženou už před narozením tázané, protože krátce po smrti matky se otci a jeho přítelkyni narodil syn, bratr tázané. Otec žije s touto ženou dodnes. Tázaná má ještě o 9 let staršího bratra. Tento bratr jí v dětství pohlavně zneužíval.

Vychovávána byla tím způsobem, že jí otec neustále něco vyčítal, ať už něco provedla nebo ne. Výčitky byly dlouhé a ničím neohraňované, tázaná neměla žádnou možnost, jak si otce udobřit, tyto výčitky nenáviděla. Neustále byla srovnávána se svým mladším bratrem, cítila za to nenávisť k otci. S otcem ani s bratry si nerozuměla, o problémech z dětství spolu nehovoří. Ještě před nedávnem se nikomu z nich nedokázala ani podívat do očí. Nikdy nepoznala, co je to rodičovská láska, bezpodmínečné přijetí.

Ve čtrnácti letech byla znásilněna, to ještě zhoršilo její vztah k sobě samé, který byl vždy špatný. Má pocit, že se většinu svého života nenáviděla.

Od 16 let žije se svým přítelem, říká, že jeho rodina jí velmi pomohla (přestože s přítelem má neustálé spory, domnívá se ale, že patří k sobě, nemá v úmyslu se s ním rozejít). V rodině svého přítele našla to, co nikdy nenašla ve své vlastní: lásku, porozumění, podporu i komunikaci. Také jí pomáhá její současné zaměstnání, pracuje v azylovém domě pro ženy a snaží se pomáhat lidem, kteří prošli podobným utrpením jako ona. Snaží se o zlepšení svého vztahu k rodině, i když rodina tuto její snahu moc neopětuje. Přesto je dnes jejich komunikace lepší než v minulosti.

Tázaná dokázala odpustit všem, kteří jí v životě nějak ublížili, nedokáže ale odpustit sobě samé, vyčítá si svou nenávist k otci, své chování vůči němu v době dospívání, neví, co by měla udělat, aby si dokázala odpustit. Tázaná je nevěřící, stejně jako celá její rodina i rodina jejího přítele, náboženské otázky nikdy neřešila.

6. Žena, nevěřící, 23 let

Ani tato žena nepoznala nikdy dobře fungující rodinu. Narodila se v úplně rodině, byla dítě chtěné, přibližně do 6 let vyrůstala se svým vlastním otcem, matkou a mladší sestrou. Už vlastní otec jí fyzicky dost tvrdě trestal i za malé prohřešky, byla bita vařečkou, musela dlouhou dobu klečat s vařečkou na rukách.

Když jí bylo 6 let, matka se rozvedla a provdala se za svého přítele, se kterým žije dodnes. Z tohoto manželství se narodila nejmladší sestra tázané. Nevlastní otec bije, fyzicky i psychicky týrá svou manželku i všechny dcery. Tázaná si vzpomíná na ponižování, kopání těžkými botami do obličeje, kritizování, bití, nadávání, výčitky. Nevlastní otec dával dcerám neustále sebe za příklad, vyčítal jim každé drobné provinění nebo neschopnost, bezdůvodně obviňoval. Tázaná prožívala strach o sebe, sestry i matku.

Když jí bylo 18 let, přesvědčila matku, aby se od nevlastního otce odstěhovaly. Matka se přibližně po 3 měsících vrátila ke svému manželovi a nechala tázanou samotnou s oběma mladšími dcerami, bez pomoci, bez materiálního i finančního zabezpečení. Tázaná ze svého malého příjmu platila nájem, živila sebe i sestry, které v té době ještě studovaly, zajišťovala chod domácnosti.

V současné době žije tázaná sama, její prostřední sestra je už vdaná, nejmladší sestra žije opět u rodičů. Týrání ze strany otce stále trvá. Matka to chápe

jako trest za to, že se k němu vrátila a opustila svoje dcery, nemá v úmyslu tuto situaci měnit, není toho schopna.

Tázaná říká, že dokáže odpustit, ale nedokáže zapomenout (to může být zapříčiněno i tím, že zoufalá situace v rodině stále trvá). Matce vyčítá, že ji opustila v době, kdy na tom byla opravdu špatně (psychicky i materiálně), ale neodsuzuje ji za to. Tvrdí, že má podobné smýšlení jako matka, že by se možná chovala stejně. K nevlastnímu otci cítí občas nenávist, občas je jí ho líto, protože si uvědomuje, že na svou současnou rodinu přenáší traumata svého dětství, prý ho má svým způsobem ráda.

Větší problémy jí činí odpustit sobě samé, vyčítá si, že je zlá a sobecká, že jsou lidé, kteří musí trpět daleko více než ona. Je nevěřící, náboženské otázky jí nikdy moc nezajímaly. Pomoc vyhledala před časem u psychiatra, ale léčbu sama ukončila, protože se bála možného vzniku závislosti na lécích.

7. Muž, věřící, 22 let

Tento muž se hlásí k islámu, jeho otec je muslim pocházející ze Sýrie, dlouhodobě žije v České Republice. Vztah svých rodičů popisuje jako ideální, rodinné prostředí jako harmonické, s výjimkou prostřední sestry, se kterou má od útlého dětství až dodnes neustále spory. Vztah k rodičům hodnotí jako výborný.

Výchova v rodině byla spíše liberální, za prohřešky dostával mírné fyzické tresty. Trestán byl více matkou než otcem. Ze svého dětství ani mládí si nevzpomíná na žádné otrěsné zážitky, žádná traumata z této doby nemá. Tázanému nebyla víra nikdy vnucována, jeho otec ještě před nedávnem nepatřil mezi ortodoxní muslimy (i když za muslima se považoval vždy). Matka je nevěřící.

Tento muž má ve svém okolí jednu osobu, která mu ublížila a které nechce nikdy odpustit. Jedná se o učitelku ze základní školy. Pro to, aby jí odpustil, by musela ona sama přijít za ním a bez postranního úmyslu požádat o odpuštění. Sám by první krok ke smíření nikdy neučinil. Také se sestrou se nechce usmířit. Pokud se proviní on sám, řeší vinu pragmaticky. O odpuštění ze strany druhé osoby se snaží až ve chvíli, kdy to k něčemu potřebuje, za nějakým účelem. Kromě toho říká, že alespoň vědomě se proti nikomu často neproviňuje, otázka odpuštění pro něj není významná.

Svou vírou si je jistý, zatím ale nedodrhuje příkázání, kterými by se jako muslim měl řídit. Domnívá se, že k tomu ještě nastala vhodná doba, ale věří, že za

čas z něj bude „správný muslim“, který se bude pětkrát denně modlit, vzdá se alkoholu apod. V současné době si s tím neláme hlavu. S odpuštěním sobě samému nemá žádné problémy, jeho neschopnost odpustit druhému může být dána odlišným kulturním prostředím, ze kterého vyšel. (Toto je pouze moje osobní domněnka.)

8. Muž, věřící, 30 let

Tento muž se narodil v úplné rodině. Otec byl alkoholik, matku i tázaného často bil, proto se s ním matka rozvedla. Když byly tázanému tři roky, matka si našla přítele, se kterým žije dodnes. Z tohoto manželství se narodil bratr tázaného. Ke svému nevlastnímu otci má blízký vztah, na biologického otce už si moc nepamatuje, ani ho nevyhledává.

Matka i otec jsou nevěřící, i když matka pochází z katolické rodiny. Prarodiče tázaného vedli k víře, posléze ale jejich vliv ustal, když za nimi po vstupu do školy přestal tázaný jezdit. Od 1. třídy se považoval za nevěřícího, k jeho druhému obrácení došlo až loni při sledování přímého přenosu a ohlášení zvolení nového papeže Benedikta XVI.

Tázaný prošel spíše autokratickým stylem výchovy, trestán byl přiměřenými fyzickými tresty. Má oslabený imunitní systém, v dětství býval často nemocný, takže ani neměl moc příležitostí ke „zlobení“, patřil mezi klidné, hodné děti. Jeho nevlastní otec ho srovnával s mladším bratrem, který byl živější, podnikavější a sportovně nadaný. Otcí toto srovnávání nikdy nevyčítal.

Odpouštění druhým mu nečiní potíže, pokud se něčím proviní, je schopen za ublíženým jít a celou situaci řešit. Problémy má s odpuštěním sobě, od dětství je zvyklý sexuálně se uspokojovat, tvrdí, že se k ukájení uchyluje vždy, když má nějaký problém. Potom ale mívá výčitky svědomí. Pomáhá mu svátost smíření, ve které dojde odpuštění. Dnes je sexualita a církevní i Boží přikázání s ní spojená největším problémem jeho znovu nalezené víry. Nejsou mu ale lhostejná, snaží se podle nich žít, zároveň je jeho tělesný pud silnější než jeho předsevzetí, odtud může pramenit jeho neschopnost si odpustit.

9. Muž, věřící, 25 let

Také tento muž pochází z rodiny, kde byl otec alkoholikem. Matka se s ním rozvedla, když byly tázanému 3 roky. Od té doby byl vychováván pouze matkou,

sourozenci jsou o dost starší než on, vyrůstal v podstatě jako jedináček. Matka si našla přítele, ale dodnes žijí odděleně. Otec se znovu oženil. Celá rodina je nevěřící.

Tázaný uvěřil ve svých 8 letech, když přišel do farnosti nový kněz, který se začal více věnovat dětem a mládeži. Matka mu ve víře nijak nebránila. Byl vychováván mírně, žádné tresty nedostával. Když něco provedl, viděl, že to matku mrzí, a příště už se snažil, aby jí nezarmucoval. Byl vždy hodné, klidné dítě. V době dospívání se nějakou dobu nadmíru oddával pití alkoholu, potom ale zažil své druhé obrácení a nedlouho nato se přihlásil do konviktu (pod vlivem stejného kněze, který ho v dětství přivedl k víře). Poté nedostal doporučení na seminář, v současné době je již ženatý.

Po odchodu na konvikt se tázaný usmířil se svým otcem, dnes se stýkají (po patnáctiletém mlčení), jeho vztahy s otcem i matkou jsou dobré. Pokud mu někdo ublíží, modlí se za něj a negativní pocity vůči němu po čase vymizí. Pokud se proviní on sám, je schopen za druhým jít a požádat o odpuštění. Také svátost smíření mu přináší klid, i když jeho víra poněkud ochabla. Svoji „vlažnější“ víru ale nehodnotí negativně, protože si vzpomíná na doby, kdy opovrhoval nevěřícími nebo chladnými křesťany. Bojí se, že kdyby začal brát víru opět vážněji (jako v době, kdy byl na konviktu), vedlo by to opět k větší pýše a pocitu nadřazenosti.

10. Muž, věřící, 30 let

Tázaný vyrůstal v úplné rodině, byl dítě chtěné. Má jednoho staršího bratra z prvního manželství matky a vlastního bratra, který je také starší. Celá rodina je nevěřící.

Výchovu v rodině vnímá jako integrační. Matka tázaného nikdy netrestala, autoritou pro něj byl otec. Ten používal fyzické tresty, tázaný byl bit vařečkou, musel klečet. Otec byl členem KSČ, zastával řadu funkcí a rodině se málo věnoval, jeho péče o děti spočívala právě v trestání. Když bylo tázanému 10 let, koupil otec chalupu, na kterou musela celá rodina každý víkend jezdit, bez ohledu na to, zda se jim chtělo či nikoliv. Tázaný to oteci vyčítal, protože tím přišel o styky se svými vrstevníky. Závažnější konfliktní situaci ve svém dětství ale nezažil.

Když bylo tázanému 20 let, uvěřil a nechal se pokřtít ve sboru baptistů, přibližně 2 roky po svém obrácení se oženil, jeho manželka je také konvertitka pocházející z nevěřící rodiny. Rodina na jeho víru nijak významně nereagovala, i když se tázaný zpočátku bál, jak ji přijmou. Jeho vztahy s rodiči i sourozenci jsou

dobré, nesnaží se je přesvědčit, aby se stali křesťany, snaží se dávat jim příklad svým životem. Potvrzením, že se mu to daří, pro něj bylo sdělení matky, že ho ze svých synů považuje za svou největší oporu.

S odpouštěním sobě ani druhým nemá problémy. Pomáhá mu, když své provinění nebo ublížení může prohodit se svou manželkou a svěřit Bohu. Za své nepřátele se modlí, své prohřešky svěřuje Bohu. Snaží se žít tak, aby nikomu neublížoval a svým životem vydával svědectví o Kristu. Svým dětem se věnuje více, než se otec věnoval jemu, nechce, aby prožívaly to samé jako on. Chybu svého otce si uvědomuje, ale nenávisť k němu necítí.

11. Muž, věřící, 30 let

Tento muž prožil poměrně klidné dětství i mládí, problémy se objevují až na konci střední školy. Narodil se jako dítě chtěné v nevěřící rodině, nemá žádné sourozence. Situaci v rodině hodnotí jako optimální, k žádným větším sporům mezi rodiči ani mezi jím a rodiči nikdy nedocházelo.

Pokud si vzpomíná, když se něčím provinil, dostával vždy jen mírné fyzické tresty, kterými byl problém vyřešen a dál se „nerozmazával“. Ponižování, zesměšňování, týrání nebo podobné otřesné zážitky nemá. Rodiče ho vychovávali poměrně přísně, ale s láskou.

První problémy se objevují až na střední škole, kdy tázaný prožívá své druhé období vzdoru, začne zanedbávat školu, podvádí apod. Vše vrcholí na vojně. Po návratu z vojny ale tázaný uvěřil, přibližně 3 roky po svém obrácení se nechal pokřtít ve sboru baptistů. Rodiče mu nejprve v jeho víře bránili, dali mu na vybranou: buď se své víry vzdá, nebo bude muset odejít z domova. Nakonec ho nevyhodili a v současné době jeho víru respektují.

Vztahy mezi tázaným a rodiči jsou dobré, také v jiném než v rodinném prostředí nepřátele nemá. Problémy s odpouštěním sobě ani druhým nemá, vše řeší modlitbou, zároveň je schopen jít za tím, komu ublížil, a požádat o odpuštění, za ty, kdo se provinili proti němu, se modlí.

12. Muž, nevěřící, 21 let

Tázaný vyrůstal v harmonickém rodinném prostředí, byl dítě chtěné. Celá rodina je nevěřící, otázky spojené s vírou se v rodině nikdy neřešily.

Styl výchovy v rodině lze nazvat integrační, za provinění dostával mírné tresty, které ale nebyly důsledně dodržovány. Žádná traumata z dětství nemá, k rodičům míval vždy dobrý vztah, i když říká, že mezi nimi trochu vážne komunikace. S intimními problémy se raději svěřuje svým přátelům než rodičům.

S odpuštěním žádné problémy nemá. Stanovil si zásadu, že nebude litovat toho, co spáchá, protože už se to jednou stalo a nelze to odčinit (to se týká hlavně odpuštění sobě, které díky této zásadě pro něj není žádným problémem). Vzpomíná si pouze na jeden vážnější spor, kdy se kvůli dívce pohádal se svým nejbližším kamarádem. Na obou stranách ale byla snaha přátelství obnovit, takže si o celé věci po čase promluvili, a nyní je jejich vztah zase pevný.

O odpuštění přemýšlí spíš hypoteticky, žádnými výčitkami svědomí nebo pocity viny netrpí, žádné nepřátele nemá. Občas přemýšlí nad možnou nevěrou své dívky, je přesvědčen o tom, že by byl schopen nevěru odpustit za určitých okolností.

13. Muž, nevěřící, 22 let

Také tento muž vyrůstal v poměrně harmonickém prostředí, byl dítě chtěné. Všichni členové rodiny (tedy otec, matka, sestra i tázaný) jsou pokřtěni, nikdy se ale za věřící nepovažovali.

Výchova v rodině byla poměrně liberální, tresty byly mírné, nebyly důsledně dodržovány. Tázaný nikdy nenašel vřelý vztah ke své sestře, také vztah k rodičům není nejbližší, přesto tyto vztahy hodnotí jako v zásadě dobré. Otec na tázaného míval vždy málo času, rád vzpomíná na chvíle, kdy si čas udělal a hrál si s ním.

V mladším školním věku vyrůstal v Lucembursku, zde měli ve škole povinný předmět náboženství. Tázaný chodíval pravidelně ke svátosti smíření, do kostela, na různá setkání a oslavy náboženských svátků. Po návratu do České Republiky se přestal o náboženství zajímat, přestal navštěvovat bohoslužby a chodit ke svátostem. Když jsem se ho při našem rozhovoru zeptala, do které skupiny ho můžu zařadit, chvíli váhal a potom nejistě řekl, že mezi nevěřící.

Tázaný se považuje za nadmíru flegmatického, lhostejného téměř ke všemu. Proto odpuštění pro něj není velkou otázkou. Vinu obvykle nijak neřeší, často se vše napraví pozvolna, postupem času. Tato období až přehnaného klidu vystřídají někdy chvilkové návaly výčitek svědomí a pocitů viny, popisuje to tak, že své provinění přivede až „do krajnosti“, a to jak ve vztahu k sobě, tak ve vztahu k druhé osobě.

Tyto kritické chvíle ale zmizí, pokud mu odpustí ten, proti komu se provinil, nebo pokud on sám napraví něco špatného, čeho se dopustil.

Tyto návaly pocitů viny jsou ale velmi řídké, obvykle je netečný, lhotejný a flegmatický.

14. Muž, nevěřící, 21 let

Tento muž vyrůstal v harmonickém prostředí, rodinné zázemí hodnotí jako „supr“, vztahy v rodině byly vždy dobré. Byl dítě chtěné. Celá rodina je nevěřící.

Výchovu hodnotí jako integrační, byl vychováván poměrně přísně, ale s láskou ze strany rodičů. Otec uplatňoval liberálnější styl výchovy než matka.

Dětství měl tázaný poměrně klidné, ke změně dochází až v době puberty, kdy se tázaný uchyluje k alkoholu, drogám, jezdí po koncertech, „technoparties“ a podobných akcích a vede styl života, který tomu odpovídá. To vedlo ke zhoršení vztahu k rodičům, především k matce. Ke konci střední školy své závadové jednání opouští (k čemuž významně přispěl otec, když tázanému projevil velkou důvěru a namísto příkazů a zákazů po něm chtěl, aby mu o všem, co dělá, říkal), vztahy s rodiči jsou od té doby dobré.

Tázaný o sobě říká, že má velkou schopnost empatie, má pochopení pro slabosti druhých, proto je pro něj odpouštění snadné. Navíc nemá rád konflikty, nevyhledává je, snaží se žít v přátelství se všemi lidmi, takže je schopen udělat vždy první krok na cestě ke smíření. S odpouštěním sobě také nemá žádné problémy, žije více přítomností než zaobíráním se minulostí.

15. Muž, nevěřící, 21 let

Poslední z tázaných se narodil v rodině praktikujících katolíků, rodinné prostředí ale nebylo harmonické, otec byl alkoholik. Mezi rodiči docházelo často k vážným sporům.

Výchovu popisuje jako nepřiměřeně liberální, otec se na výchově nepodílel v podstatě vůbec, matka nikdy nestanovila pevný řád, žádné tresty. Pokud se tázaný něčím provinil, nebyl za to potrestán klasicky, matka ho zahrnula výčitkami, pláčem, říkala mu, že ji nemá rád, že ji jednou opustí, dokázala s ním několik dní nekomunikovat, brečet a vyčítat. Nezřídka byly tyto návaly smutku a výčitek neodůvodněné. To vedlo k tomu, že se tázaný nakonec bál udělat cokoliv, co by mohlo vyvolat podobné „scény“. Byl zakřiknutý, tichý, ustrašený. Postupem času se

naučil, jak s matkou vycházet, nemůže jí ale říci všechno, musí si dávat pozor na každé slovo.

Až do puberty se považoval za věřícího člověka. Na střední škole si začal uvědomovat svou odlišnost, jako jediný ze třídy byl věřící, měl otce alkoholika, nejvíc sourozenců, a snažil se zařadit mezi průměrné lidi, do tzv. středního proudu, začal se více zajímat o to, jak je oblečený, oblíbený apod. Do této doby datuje svůj odklon od víry, dnes se považuje za nevěřícího.

V současné době s rodiči vychází poměrně dobře, naučil se, jak s nimi mluvit, aby bylo vše v pořádku. Otec je již starší, jeho alkoholismus nabyl „klidnější povahy“, ke sporům mezi rodiči již v zásadě nedochází.

Co se týče odpouštění druhým, větší problémy s ním nemá, má pochopení pro druhé, navíc nemá rád konflikty, přisuzuje výchově matky, že je neustále trochu ustrašený, bojí se, aby někomu neublížil, snaží se vycházet se všemi dobře. Říká, že rodičům v podstatě nemá co odpouštět, neublížovali mu úmyslně. Přesto jim skrytě trochu vyčítá, že má horší výchozí pozici než většina jeho přátel (psychické dispozice, materiální zajištění)

Problémem je pro něj odpouštění sobě samému, neví, jak se s vinou vyrovnávat, nemá žádný „rituál“, kterým by vinu odčinil, trápí se výčitkami svědomí tak dlouho, až po čase samy odezní.

2.5 Shrnutí podle vývojových stadií

Čísla v závorkách znamenají pořadí osob tak, jak jsou uvedena výše.

Ad 1: kojenecký věk

Lidé, kteří na moje otázky odpovídali, si na dobu svého kojeneckého věku samozřejmě nepamatují, jak ale v pozdějším věku zjistili, všichni jsou děti chtěné, i když někteří z nich uvádějí, že se narodili neplánovaně, pouze kvůli jedné osobě museli jejich rodiče uzavřít manželství (2.). Tato osoba také až v pozdějším věku dospěla k závěru, že matka později, když už byla tázaná na světě, začala litovat, že se jí dcera narodila, a začala jí to vyčítat. Jenom jedna dotazovaná (1.) zažila v tomto období delší separaci od matky, ihned po porodu musela zůstat v nemocnici asi o měsíc déle než její matka.

Ad 2: rané dětství

10 z 15 dotázaných osob považuje výchovu v rodině spíše za liberální, čtyři osoby ji popisují jako integrační (8., 10., 11., 14.), pouze jedna osoba prošla v dětství autokratickou výchovou (6.). U této osoby následovalo po provinění brutální bití, kopání, povinnost klečat dlouhou dobu, ponižování, kritizování apod. Zbylé čtyři osoby (8., 10., 11. a 14.) popisují výchovu jako přiměřenou, s pevně stanoveným denním řádem, který ale mohl být měněn podle okolností, s jasně danými pravidly, se stanovenými tresty za určité prohřešky (obvykle lehké fyzické tresty, které nezpůsobily žádné fyzické ani psychické následky, různé zákazy apod.).

Několik tázaných se shoduje v tom, že byli vychováváni spíše matkou než otcem, jako důvody uvádí alkoholismus otce, nedostatek času, lhostejnost a flegmaticnost. Ve většině případů klade matka větší důraz na dodržování přesných pravidel.

Nikdo z dotázaných neměl nikdy pocit, že by mu byla vnučována víra, musel chodit do kostela, i když se mu nechtělo. Mezi věřícími jsou 4 konvertité (8., 9., 10. a 11.), z nichž 3 uvěřili až v dospělém věku, a měli spíše opačný problém, museli svoji rodinu přesvědčit o tom, že je pro ně víra důležitá. Jeden z dotázaných (11.) si dokonce musel vybrat: buď se vzdá se víry nebo odejde z domova. Tázaný se rozhodl pro víru a rodiče ho nakonec z domova nevyhnali. Druhý z dotázaných (8.) osob přišel díky svému obrácení o přítelkyni, dlouhodobý vztah i společné bydlení. Ani on se své víry nevzdal. Zbylí dva konvertité měli situaci poněkud příznivější, i když úplně bez problémů se jejich přihlášení ke křesťanství také neobešlo. Dnes všichni se svými rodinami vycházejí dobře, rodiny zůstaly nevěřícími, ale vzájemně se respektují.

Osoby, které jsou věřící od malička, také říkají, že jim víra nikdy vnučována nebyla, jedna z dotázaných (3.) nemá jedinou vzpomínku, která by nějakým způsobem spojovala víru a rodiče, to dnes vnímá skoro jako chybu ze strany rodičů. Jeden z nevěřících sice pochází z katolické rodiny, v době dospívání

Jeden z nevěřících pochází z tradiční katolické rodiny (15.), jeho rodina stále patří mezi praktikující katolíky, on se od doby svého dospívání považuje za nevěřícího.

Ad 3: období hry

Období hry se vyznačuje hlavně tím, že se většině tázaných narodili sourozenci, nebo si začali hrát se svými staršími sourozenci a uvědomovat si jejich přítomnost. Pouze jeden z tázaných je jedináček (11.). Celkem pět osob nenašlo ke svému sourozcovi nebo sourozcům nikdy vřelý citový vztah (3., 4., 5., 7. a 13.). Tři z nich měli se svými sourozenci vážnější spory, jedna žena (5.) byla svým starším bratrem sexuálně zneužita, se svým mladším bratrem byla neustále srovnávána. Další žena (4.) vzala na svého bratra nůž (bylo to v dětském věku, není tedy jisté, zda to tenkrát myslela vážně). Tato žena se také v sedmi letech měla rozhodnout, se kterým z rodičů chce po jejich rozvodu žít, což s bratrem uvítali jako možnost nežít už spolu.

Všech pět osob má se svými sourozenci spory dodnes, i když už nejsou tak intenzivní a postupem času je jich stále méně. To může být způsobeno tím, že většina z tázaných se svou primární rodinou už nežije, příležitost ke konfliktům je menší.

Zbýlých 10 osob má ke svým sourozcům dobrou citovou vazbu, někteří z nich až nezdravě silnou. Vesměs jsou s nimi zadobře, pravidelně se stýkají, i když už spolu nežijí, mají přátelské vztahy.

Ad 4: školní věk

Ve škole žádný z dotázaných větší problémy neměl, všichni se učili buď průměrně nebo nadprůměrně, přesto se toto období neobešlo bez problémů. Jedna z odpovídajících osob považuje toto období za jedno z nejhorších ve svém životě (1.). Nerada chodila do školy, bála se spolužáků, stýskalo se jí po matce atd. Přes otcův alkoholismus a hádky rodičů se doma cítila daleko lépe než ve škole.

Další z tázaných byla často trestána kvůli výsledkům ve škole (6.), její nevlastní otec jí dával sebe za příklad, vyžadoval, aby se také dobře učila. Jiný tázaný (7.) má z období, kdy chodil na druhý stupeň základní školy, jednu osobu, která mu ublížila, šikanovala ho, dodnes jí neodpustil a nemá to ani v úmyslu. Je to v zásadě jediný z tázaných, který cítí k nějaké osobě delší dobu nenávisť, i když už se s danou osobou dávno nestýká. Tato výjimka může být dána odlišným kulturním prostředím, neboť v tomto případě se jedná o muslima.

U ostatních dotazovaných probíhal vývoj ve školním věku podobně jako v předchozím období, tresty jsou stále stejné, někteří však začínají být srovnáváni s ostatními spolužáky nebo vrstevníky, nenávisť se v tomto případě obrací proti rodičům, nikoliv proti osobám, se kterými byli srovnáváni.

Jedna z dotazovaných osob (9.) prožívá naopak radostnější období svého života, v této době uvěřila v Boha.

Ad 5: Adolescence

V období dospívání 5 z tázaných osob nezaznamenává žádnou radikální změnu ve srovnání se školním věku, většina z dotazovaných ale zažívá významné období svého života.

Tři osoby se v této době stávají křesťany (8., 10. a 11.), problémy s tím spojené byly popsány v odstavci „rané dětství“. Čtvrtý konvertita, který uvěřil již v mladším věku, odchází na konvikt (po konviktu se na seminář nepřihlásil, v současné době je již ženatý).

Jeden z tázaných v období adolescence prožíval typické období vzdorů (14.), dostal se k alkoholu i k drogám.

Dvě osoby hledají únik od světa v náboženství (1. a 3.)

Jedna z nevěřících (6.) osob musí naléhavě řešit situaci ve své rodině, kdy se vyhrocuje vztah mezi jejím nevlastním otcem, matkou i dětmi, nakonec zůstává tázaná sama se dvěma mladšími sestrami, o které se musí starat.

Také v osudech ostatních osob se objevují závažné problémy a události, jedna z osob je znásilněna (5.), jiná přemýšlí o sebevraždě (3.), další se přidává ke skinheads (8.) nebo trpí pocity méněcennosti při kontaktu s příslušníkem opačného pohlaví (2.).

Ačkoliv většina z tázaných prochází v této době opravdu složitým obdobím, některým je vážně ubližováno, jiní sami druhým ubližují, všichni se shodují v tom, že nemají z tohoto období nikoho, koho by stále nenáviděli, komu by nedokázali odpustit, kdo by nedokázal odpustit jim.

Ad 6: mladá dospělost

Všichni z dotazovaných (až na jednu osobu, 2.), ať mají za sebou jakkoliv těžký dosavadní vývoj, vychází se svými rodiči, sourozenci, známými i přáteli v zásadě dobře. Jedna z tázaných (6.) má jakýsi ambivalentní vztah ke svému nevlastnímu otci i k matce: dokáže jim odpustit, nedokáže zapomenout, občas jim něco vyčítá, ale neodsuzuje je. Tři z nich vyhledali dříve odbornou pomoc psychologa nebo psychiatra (2., 5. a 6.). Až na jednu osobu si věřící od dětského

věku uchovali svou víru, další 4 osoby uvěřily v pozdějším věku a jejich víra je stále živá.

2.6 Shrnutí podle schopnosti odpouštět druhým

Téměř všichni z tázaných se shodují v tom, že odpouštění druhým pro ně není velkým problémem (až na uvedené výjimky), také vyšší věk a časový odstup od nějaké události nebo zážitku v tom hraje svou roli.

Tyto dvě výjimky znají ve svém okolí někoho, kdo jim nějakým způsobem ublížil a komu nechtějí nikdy odpustit (2. a 7.). Nacházejí se právě mezi věřícími. Ani jeden z nich nepatří mezi „zapálené křesťany“, oba jsou si jisti svou vírou, ale Boží zákon a církevní předpisy pro ně nejsou příliš závazné ani rozhodující pro jejich víru. Jedna z těchto osob (7.) patří mezi lidi, kteří vyrůstali v harmonickém prostředí a mají dobré rodinné zázemí, druhá osoba (2.) prožila své dětství a dospívání v disharmonickém prostředí.

Další osoba (1.), pokud se proti někomu proviní, nesnaží se o to, aby jí druhý odpustil, spíše si vzpomene, čím jí druhý ublížil a dojde k závěru, že tím je to vykompenzováno. Má ve svém okolí několik osob, se kterými má nevyřešené spory. Také tato osoba patří mezi věřící, také tato osoba se nepočítá mezi „horlivé křesťany“.

Ani jeden z nevěřících neuvedl, že by měl problémy s odpouštěním druhým.

2.7 Shrnutí podle schopnosti odpustit sobě samému

Šest ze všech dotázaných má problémy s odpouštěním sobě samému (1., 2., 3., 5., 6. a 15.), tři z nich dokonce tvrdí, že nemají rádi sebe samé, že by se chtěli znovu narodit, chovat se jinak, změnit od základu svůj život, mít jinou povahu apod. Všechny tyto osoby vyrůstaly v disharmonickém prostředí, tři z nich jsou věřící (1., 2., 3.), zbylé tři osoby jsou nevěřící (5., 6., 15.).

2.8 Vliv rodinného prostředí na schopnost odpouštět

Z 15 dotazovaných jich 9 (1., 2., 3., 4., 5., 6., 8., 9., 15.) nevyrůstalo v harmonickém prostředí, zbývajících 6 osob hodnotí rodinu pozitivně. Zajímavé je, že všech 6 osob s dobrým rodinným zázemím, jsou muži (7., 10., 11., 12., 13., 14.), to ale může být dáno nízkým počtem dotázaných osob. Zde bych se chtěla podrobněji zmínit o lidech, kteří byli vychovávaní (alespoň zpočátku) v disharmonickém prostředí.

Z těchto devíti osob jich pět zažilo rozvod rodičů (2., 4., 6., 8. a 9.), matka jedné z dotazovaných spáchala sebevraždu (5.). Otec šesti osob byl alkoholikem (1., 3., 6., 8., 9., 15.), což byla v řadě případů hlavní příčina rozvodu manželství. Jak všichni shodně uvádějí, na projevy otcova alkoholismu už si moc nevzpomínají, většinou jim zůstaly jen ojedinělé vzpomínky na chvíle, kdy byl otec pod vlivem alkoholu, většinou jsou to silně emotivní zážitky (bití matky nebo samotné tázané osoby, zásah policie, ponižování a vyhrožování).

Lze tedy říci, že ze sedmi osob, které mají problémy s odpouštěním, jich 6 vyšlo z disharmonického prostředí (1., 2., 3., 5., 6. a 15.), pouze jedna osoba pochází z harmonického rodinného prostředí (7.).

2.9 Vliv výchovy na schopnost odpouštět

10 z 15 dotázaných osob považuje výchovu v rodině spíše za liberální, čtyři osoby ji popisují jako integrační (8., 10., 11., 14.), pouze jedna osoba prošla v dětství autokratickou výchovou (6.). Tázaní, jejichž rodiče uplatňovali integrační styl výchovy, jsou s touto výchovou víceméně spokojení, žena, která byla vystavena autokratické výchově, má dodnes s rodiči narušený vztah.

Složitější situace je u osob, jež rodiče vychovávali liberálně. Někteří hodnotí tuto výchovu jako vhodný prostředek k utváření jejich osoby. Jiní měli výchovu tak liberální (3., 5., 9., a 15.), že působila právě opačným účinkem, to znamená, že děti byly nuceny stanovit si samy pravidla, která se neodvážily porušit. Někteří z oslovených osob vypovídají, že výchova byla tak liberální, že to považovali za nezáměr ze strany rodičů.

Z pěti osob, které nehodnotí výchovu v rodině pozitivně, jich čtyři mají problémy s odpouštěním (3., 5., 6. a 15.), jedna osoba (9.) sice nezažila výchovu ideální, přesto problémy s odpouštěním nemá.

2.10 Srovnání věřících a nevěřících osob

Osob, které vyrůstaly v rodinách hlásících se k nějaké církvi nebo náboženství, je mezi dotázanými celkem 5. Z těchto pěti osob jich čtyři vyrůstaly v disharmonickém prostředí, jedna osoba zažila optimální situaci v rodině. Náboženské přesvědčení rodičů ale nemělo vliv na neutěšenou situaci v rodině, tázaní neuvádějí, že by jim rodiče svou víru nějak vnucovali, trestali je, když nešli do kostela apod. Situace byla zaviněna alkoholismem otce, rozvodem rodičů, nepřijetím dítěte ze strany matky.

Jak již bylo uvedeno výše, pět osob se hlásí ke katolické církvi. Z těchto pěti navštěvují dvě osoby pravidelně svátost smíření (8. a 9.), ta jim také přináší pocit, že jim bylo odpuštěno, že je pro ně snazší někomu odpustit. Zbylé tři osoby chodí ke zpovědi jen zřídka (1., 2., 3.), nepřikládají jí zvláštní význam. Pokud budu vycházet z celkového počtu 8 věřících osob, 3 z nich se za své nepřátele modlí (9., 10. a 11.), pokud jim někdo ublíží, svěří to Bohu, odpouštění pro ně není velkým problémem, zároveň se snaží usmířit také s osobou, která jim ublížila, nebo které oni ublížili. Ostatních 5 osob má ve zvyku řešit vzniklé spory s osobou, se kterou se v konfliktu nachází. Jeden z věřících (7.) začne své provinění řešit až v případě, že je to potřeba, že to splní nějaký účel.

Z osmi věřících osob je pro 4 odpouštění nesnadné, pro 4 neznamena větší problém. Všechny tři osoby, které mají problémy s odpouštěním svým bližním (1., 2. a 7.), patří mezi věřící osoby. Ze šesti osob, které mají problémy s odpouštěním sobě samému, jsou věřící tři (1., 2., 3.).

Čtyři z věřících dosahují odpouštění sobě i druhým díky svátosti smíření nebo díky modlitbě (8., 9., 10. a 11.), z toho první dvě osoby vyrůstaly v disharmonickém prostředí, druhé dvě v harmonickém rodinném prostředí.

Ze sedmi nevěřících osob nemá žádná problémy s odpouštěním druhým, pro tři z nich je problémem odpustit sobě (5., 6., 15.). Tyto tři osoby vyrůstaly v disharmonickém prostředí.

2.11 Závěrečné shrnutí

Z výzkumné sondy tedy vyplývá, že snad nejvýraznější vliv na schopnost odpouštět mají u všech tázaných podmínky vývoje v období dětství v rodinném prostředí. Celkově je odpouštění druhým nebo sobě těžké pro 7 z 15 tázaných. Z těchto 7 osob je 6 věřících a 1 osoba nevěřící. Dvě třetiny osob, které vyrůstaly v disharmonickém prostředí, má problémy s odpouštěním (6 osob z 9). Pouze jedna osoba, která vyrůstala v harmonickém prostředí, neumí odpustit bližnímu, pokud se proti němu proviní. Tato osoba ale jako jediná ze všech dotázaných pochází z odlišného kulturního prostředí, hlásí se k islámu a po určitou dobu vyrůstala v Lybii, je tedy možné, že právě odlišný životní styl, kulturní zázemí, společenské zvyklosti dané oblasti mají vliv na schopnost odpouštět. Je také možné, že zde se nejedná o neschopnost odpustit, ale o naučený nebo požadovaný postoj.

Celkem 6 osob neumí odpustit sobě, všechny tyto osoby vyrůstaly v disharmonickém prostředí.

Co se týče víry, význam pro schopnost odpouštět má pouze v případě, že je to živá víra projevující se modlitbou, přijímáním svátostí a zaměřením na Boha. Pokud se jedná o osoby, které se sice hlásí k nějakému náboženství, ale – jak sami říkají – považují se za „vlažné křesťany“ (resp. muslima), není pro ně odpouštění jednoduché. Dokonce všichni, kteří nechtějí někomu odpustit, se nachází právě mezi formálními věřícími. Nevěřící tento problém neuvádějí.

Domnívám se tedy, že pokud člověk prožije své dětství a dospívání v disharmonickém prostředí, pokud trpí nedostatkem lásky, odmítáním ze strany rodičů, týráním a podobnými otřesnými prožitky, má to negativní vliv na jeho ochotu odpouštět druhým, na jeho možnost odpustit sobě samému. Lidé (z oslovených osob), kteří svou víru prožívají skutečně, kteří se obrací k Bohu a hledají pomoc u něj, dokáží svůj disharmonický vývoj překonat a odpouštění pro ně potom není obtížné. Lidé, kteří se pouze formálně hlásí k náboženství, jsou při procesu odpouštění stále negativně ovlivňováni svým vývojem. Jak je to s osobami, které vyhledaly odbornou pomoc u psychologa, nemohu posoudit, i když mezi tázanými jsou 3 takovéto osoby. Dvě z nich ale léčbu předčasně ukončily, jedna v ní stále ještě pokračuje.

Své závěry ale nemůžu považovat za objektivně prokázanou skutečnost, neboť v důsledném výzkumu mi bránily tyto faktory:

- redukce počtu tázaných na vzorek (pro objektivní závěry by bylo třeba tázat se daleko více osob)
- charakteristiky populace nebyly stejně procentuálně zastoupeny ve vzorku
- zkreslené odpovědi tázaných (všechny tázané osobně znám, je možné, že jejich odpovědi z nejrůznějších důvodů, ze studu apod., neodpovídaly skutečnosti)
- subjektivní zkreslení (protože všechny tyto osoby znám, je možné, že jsem se, byť nevědomě, dopustila určitého zkreslení jejich odpovědí).

ZÁVĚR

Podnětem pro výběr tématu „Zázitek odpuštění ve vývoji člověka“ pro mne byly zvláště rozhovory s mladými nevěřícími lidmi v mém okolí, kteří „podezírají“ křesťany (nebo i příslušníky jiných náboženství) z příliš snadného oproštění se od viny a dosažení odpuštění. Nejednou jsem za svůj život zaslechla větu: „Ty si jednoduše zajdeš ke zpovědi a tím je pro tebe vše vyřešené. Ale co mám dělat já?“ Protože se domnívám, že je celá problematika daleko složitější, rozhodla jsem se zaměřit na ni svou práci a zjistit, jak snadné nebo neskadné je pro člověka odpouštět, co mu v tom může bránit a co pomoci.

Jevů, které mohou ovlivnit schopnost člověka odpouštět, může být velké množství, ať už je to jeho vlastní povaha, lhostejnost nebo zatvrzelost, výchova, hloubka víry, drastické zážitky a zklamání, špatné nebo dobré příklady v okolí atd. Já jsem si vybrala vývoj člověka, jeho minulost, to, jak je ovlivňován svým okolím. Cílem mé bakalářské práce bylo popsat, jaký může mít vývoj člověka vliv na jeho schopnost odpouštět a ukázat to na konkrétních autentických životních příbězích.

Pro zpracování literárně přehledové části jsem použila odbornou psychologickou a pastorálně-teologickou psychologickou literaturu. V řadě případů se tyto obory shodují v poznacích a v názorech na danou problematiku, v mnoha pohledech se vzájemně tak prolínají, že jsem se nesnažila je od sebe oddělovat (rozdělit práci např. na psychologický a teologický výklad). Myslím si, že poznatky z psychologie mohou být pro pastorační velmi důležité a podnětné, naopak teologické závěry mohou prospět psychologovi zvláště při práci s věřícím člověkem.

Poznatky obou oborů jsem zpracovala v první části bakalářské práce, tedy vývoj člověka v jednotlivých stadiích, výchovu v rodině, vliv vývoje a výchovy na utváření představy o Bohu, na schopnost přijmout sebe samého, na schopnost odpouštět a přijmout odpuštění.

Ve druhé části jsem se pokusila zpracovat životní příběhy osob z mého nejbližšího okolí a zjistit, jak jejich životní vývoj ovlivnil jejich postoj k druhým i k sobě, jak ovlivnil jejich ochotu a možnost odpustit sobě nebo bližnímu. Přiznám se, že jsem netušila, co všechno se při rozhovorech o svých blízkých dozvím, jaká zranění a bolesti museli někteří z těchto lidí prožít. Mnoho z nich se svými zraněními stále bojuje, mnozí z nich považují náš rozhovor za jakousi „očistu“. Někteří z dotázaných se mi svěřili, že jsem první osobou, se kterou o své minulosti otevřeně

hovoří. Ocenila jsem zvláště tuto otevřenost, všichni odpovídali ochotně na moje dotazy, některé nevěřící lidi dovedl náš rozhovor k zamyšlení se nad smyslem svého života, nad otázkami, které jejich lidskou přirozenost převyšují.

Z mého výzkumu vyplynulo, že věřící lidé, kteří se ještě nevypořádali se svou minulostí, i když mají k dispozici svátost smíření, nedosahují odpuštění tak snadno, jak by si mnozí nevěřící mohli myslet. Naopak, pokud je jejich představa o Bohu „pokřivená“ špatnou minulostí, pokud v Bohu nevidí milujícího Otce, ale trestajícího tyрана, pokud jejich víra v Boží milosrdenství není opravdu pevná, mohou mít s odpouštěním daleko větší problémy než nevěřící lidé. Ze všech dotázaných jenom lidé, kteří sice mají za sebou skutečně traumatizující minulost, ale kteří byli schopni svěřit tuto svou minulost Bohu, kteří jsou ochotni modlit se za své nepřátele, přiznat si své slabosti, ale i přednosti, kteří Bohu nevyčítají svůj pohnutý osud, kteří jsou schopni uvěřit, že jim Bůh odpustil, jsou také schopni odpustit sami sobě. „Vlažná“ víra jim v tomto případě nemůže pomoci.

Na základě těchto výsledků se tedy domnívám, že moje hypotézy (uvedené v úvodu bakalářské práce) byly potvrzeny. Tyto hypotézy však nemůžu považovat za objektivně prokázané (jak již bylo uvedeno výše), neboť se nejednalo o kvantitativní výzkum, ale jakousi sondu. Aby bylo možné výsledky výzkumu zevšeobecnit, musel by být vzorek tázaných osob větší.

Nemusí být vždy v možnostech člověka uzdravit se vlastními silami a v některých případech nelze jinak, než vyhledat odbornou pomoc. Není cílem mé práce zjišťovat, jak probíhá odborná psychologická terapie při vyrovnávání se s vlastní minulostí, ať už se jedná o člověka věřícího nebo nevěřícího. Všem je ale třeba nabídnout ještě jednu cestu k uzdravení, cestu skrze Boží milosrdenství:

„Veleb, duše má, Hospodina, vše, co je ve mně, veleb jeho svaté jméno!

Veleb, duše má, Hospodina a nezapomeň na žádné z jeho dobrodiní!

On odpouští všechny tvé viny, on léčí všechny tvé neduhy.

On vykupuje tvůj život ze záhuby, on tě věncí láskou a slitováním.

On štěstím sytí tvůj život, jak orlu se obnovuje tvé mládí.

Hospodin koná spravedlivé skutky, zjednává právo všem utlačeným.

Oznámil své plány Mojžíšovi, izraelským synům své skutky.

Hospodin je milosrdný a milostivý, shovívavý a nadmíru dobrotivý.

Nechce se přít ustavičně ani se hněvat navěky.

Nejedná s námi podle našich hříchů ani podle našich vin nám neodplácí...“ (Ž 103)

LITERATURA

- Ange, Daniel, *Odpuštění – Pramen uzdravení*, Praha: Paulínky, 2005. ISBN 80-86025-84-5
- Augustyn, Józef, *Křivda. Odpuštění. Smíření*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000. ISBN 80-7192-406-7
- Augustyn, Józef, *Vedení Bohem*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-759-7
- Augustyn, Józef, Slup, Lucyna, *Umět přijmout vlastní život*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999. ISBN 80-7192-349-4
- Bible, český ekumenický překlad*, Praha: Česká biblická společnost, 1995. ISBN 80-85810-08-5
- Čačka, Otto, *Psychologie vrstev duševního dění a osobnosti a jejich autodiagnostika*, Brno: Doplněk, 1998. ISBN 80-7239-010-4
- Čáp, Jan, *Psychologie mnohostranného vývoje člověka*, Praha: SPN, 1990. ISBN 80-04-22967-0
- Dokumenty 2. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3
- Erikson, Erik H., *Dětství a společnost*, Praha: Argo, 2002. ISBN 80-7203-380-8
- Erikson, Erik H., *Životní cyklus rozšířený a dokončený*, Praha: Nakladatelství Lidových novin, 1999. ISBN 80-7106-291-X
- Frielingsdorf, Karl, *Falešné představy o Bohu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1995, ISBN 80-85527-94-4
- Grün, Anselm, *Buď dobrý sám k sobě*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-203-X
- Hartl, Pavel, Hartlová, Helena, *Psychologický slovník*, Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-X
- Haasová, Irmgard, *Ostatní děti směji všechno*, Praha: Portál, 1991. ISBN 80-85282-10-0
- Jan Pavel II., *Reconciliatio et paenitentia*, Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-158-X
- Kašparů, Max, *Základy pastorální psychiatrie*, Brno: Cesta, 2002. ISBN 80-7295-031-2
- Katechismus katolické církve*, Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-132-6
- Křivohlavý, Jaro, *Konflikty mezi lidmi*, Praha: Avicenum, 1973

- Křivohlavý, Jaro, *Jak přežít vztek, zlost a agresi*, Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0818
- Křivohlavý, Jaro, *O odpouštění*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 80-7192-928-X
- Křivohlavý, Jaro, *Pozitivní psychologie*, Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-835-X
- Laffitte, Jean, *Odzbrojená urážka. Úvahy o křesťanském odpouštění*, Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-099-0
- Lachmanová, Kateřina, *Vězení s klíčem uvnitř*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-603-5
- Nakonečný, Milan, *Základy psychologie*, Praha: Academia, 1998. ISBN 80-200-0689-3
- Říčan, Pavel, *Psychologie náboženství*, Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-547-4
- Skoblík, Jiří, www.ktf.cuni.cz/~skoblik/km-puvodni/fm99-2u.htm, 4.10.2000
- Skoblík, Jiří, www.ktf.cuni.cz/~skoblik/km-puvodni/km99-1u.htm, 4.10.2000
- Skoblík, Jiří, www.ktf.cuni.cz/~skoblik/km-puvodni/km99-2.u.htm, 4.10.2000
- Smékal, Vladimír, *Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání*, Brno: Barrister a Principál, 2002. ISBN 80-85947-81-1
- Tournier, Paul, *Vina*, Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-40-6
- Vágnerová, Marie, *Vývojová psychologie*, Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-308-0
- Weber, Hans, *Všeobecná morální teologie*, Praha: Zvon, 1998. ISBN 80-7021-292-6
- Žalmy, Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-125-3

SUMMARY

The theme of my bachelor's work is "Experience of Forgiveness in the Man's Progress". In the introduction the target of my work is set: to describe the influence of the different factors as man's progress, his/her family background or upbringing in his/her childhood and youth on the ability of a man to forgive. My effort was to look at this phenomenon from pastorally theological and psychological point of view.

The work is divided into two parts, theoretical and practical.

In the theoretical part of my bachelor's work guilt is defined from theological and psychological point of view, further the difference between the real and false guilt, and conscience from the point of view of theology and psychology, because these things are necessary in the process of forgiveness. There are also described stages of progress according to E. Erikson (in his work *Life cycle extended and completed*), because these stages can have negative or positive influence on making relationships, on the attitude towards forgiveness. The ability to forgive can be affected through upbringing, therefore three basic types of family upbringing are introduced: autocratic, liberal and integrative. There are also described false ideas about God which can arise in childhood and later can prevent man to receive forgiveness from God. Further I state the definition of the word forgiveness, stages of process of forgiveness, the importance of forgiveness, the method ENRIGHT, which should help man to decide for forgiveness, and problems with self-forgiveness (self-strictness, perfectionism, inability to forgive God etc.).

In the practical part my own research is introduced. This research should prove the influence of man's progress on the ability to forgive. There are described life stories of 15 people. The questions I used in the dialogues with these people are formulated on the base of Erikson's progress stages. For the needs of this work there are definitions of some of the used words, e.g. harmonious background, disharmonious background etc. At the end of this part there is a summary according to the progress stages, a summary according to the ability to forgive to the others, a summary according to the ability of self-forgiveness, the influence of family background and of upbringing on the ability to forgive, comparison of religious and non religious people, and the outcome of my own research as well. At the end of the

work I evaluate the aim of my bachelor's work; whole copies of the dialogues are presented in enclosures.

FIVE KEY TERMS

FORGIVENESS

PROGRESS STAGES

FAMILY BACKGROUND

GUILT

CONSCIENCE

PŘÍLOHY

Žena, 26 let, věřící

1. kojenecký věk: Vyrůstala v rodině úplné, byla dítě chtěné. Hned po narození jí musela být měněna krev, takže zůstala v nemocnici asi o měsíc déle než matka. Později už si na delší separaci nevzpomíná. Narodila se v rodině praktikujících katolíků.
2. rané dětství: Výchova v rodině byla spíše volnější, žádný pevný režim neměla stanovený. Na žádné tresty si nevzpomíná, pokud něco provedla, matka „strašně nadávala“, za chvíli už ale na všechno zapoměla, k usmíření došlo bez přičinění tázané. Otec byl alkoholik, na výchově se skoro nepodílel, tázaná má na něj jen málo vzpomínek, i když je dodnes členem rodiny, rodiče se nerozvedli. Rodiče tázané ztrátou lásky nikdy nehrozili. Tázaná ví, že se rodiče často hádali, sama si ale moc hádek nevybavuje. Když se otec opil a rodiče se potom hádali, tázaná se bála o matku, aby jí otec něco neudělal, strach ale nebyl velký, protože měla starší sourozence a uvědomovala si, že větší část zodpovědnosti za bezpečí matky leží na nich.
3. období hry: Tázaná si hrála nejraději sama, rozuměla si i se sourozenci a vrstevníky, ale upřednostňovala hru o samotě. V této době neměla pocit, že by ji rodiče se sourozenci srovnávali. Nejraději byla doma s matkou, do školky nechodila. Víra jí nikdy vnucována nebyla, tato otázka jí v dětství jen málo zajímala. Na žádné tresty si nepamatuje, říká, že vlastně nikdy nebyla potrestána.
4. školní věk: Toto období považuje za jedno z nejhorších ve svém životě. Nerada chodila do školy, bála se spolužáků, i když jí nikdo neubližoval, byla samotářská a zakřiknutá, stýskalo se jí po matce. Školy v přírodě pro ni byly velkým traumatem. Spolužáci jí nikdy nepřijali mezi sebe, někteří se jí skrytě posmívali. Styděla se za to, že nechodí moderně oblékaná jako oni, srovnávala se s nimi. Dodnes cítí zvláštní uspokojení, když potká dvě ze svých spolužaček ze základní školy a ony jsou hůř oblečené nebo obéznější než ona, když jim to „méně sluší“. Při vyučování nedávala pozor, říká, že „vypnula“, nevnímala výuku, o přestávkách jen seděla v lavici a těšila se domů. Přes otcův alkoholismus a hádky rodičů se doma cítila daleko lépe než ve škole. V této době se také začíná srovnávat se svou mladší sestrou, která jí připadá hezčí, chytřejší, šikovnější a celkově ve všem lepší než je ona. Také

ze strany rodičů cítí jakési pohrdání, protože ze všech sourozenců je ve škole nejpomalejší. Nejvíce jí ale vadí srovnávání s mladší sestrou, u bratrů je jí to jedno. Sestře její nadání závidí, bratrům ho přeje.

5. adolescence: Stále je stejně zakřiknutá a utíká se k náboženství. Když chodila na střední školu, přidala se k jedné skupince uvnitř katolické církve, která se později rozpadla, v té době se však snažila žít podle evangelijních rad. Tázaná u nich složila jakési sliby, dnes říká, že to byl útěk ze světa, do kterého moc nezapadla. Nedostatek pěkného oblečení si vysvětlovala tím, že je to vlastně dobře, protože by měla chodit chudě oblekaná. Neměla kamarády, se kterými by mohla chodit na diskotéky a podobné zábavy jako její spolužačky, takže si namlouvala, že tam ani chodit nechce, že chce být svatá a světské radovánky pro ni nejsou. Každý týden chodívала ke svátosti smíření, byla schopna jít i po jednom dni, pokud se třeba na někoho rozhněvala. Křesťanství pro ni bylo jakýmsi „alibi“, jak to dnes popisuje, jakýsi štít, za který se schovala, aby nebylo vidět, jak je nešťastná, jak jí chybí kamarádi, chlupci, hmotný majetek...
6. mladá dospělost: S rodiči vychází velmi dobře, se sourozenci také, stále se ale srovnává se svou mladší sestrou. Srovnává se také se svými vrstevnicemi, odmalička závidí těm, kteří jsou krásnější, bohatší, chytřejší. Pokud se proviní proti někomu, většinou se nesnaží, aby mu druhý odpustil, spíše si vzpomene, čím jí druhý ublížil a dojde k závěru, že tím je to vykompenzováno. Ve svém okolí má několik takových lidí, kterým neumí otevřeně říci, že jí ublížili, ani se omluvit, když ona ublíží jim, baví se s nimi dál a nechává to nevyřešené. Ve chvílích špatné nálady tyto nedořešené věci vyplouvají na povrch. Odpouštět sobě samé jí dělá podobné problémy. Někdy má pocit, že by se chtěla znovu narodit a začít úplně jinak, je spousta věcí, které si nedokáže odpustit. Za věřící se stále považuje, ale oddává se více „světským zábavám“, na období, kdy usilovala o svatost nerada vzpomíná. Přesto stále chodí do kostela a zřídka i ke svátosti smíření, ta jí ale nepřináší takovou úlevu jako v období dospívání.

Žena, 25 let, věřící

1. kojenecký věk: Vyrůstala v úplné rodině, byla dítě nečekané, matka se kvůli ní musela vdávat, ale nepatří mezi výslovně nechtěné děti, od rodičů delší dobu separována nebyla. Rodinu hodnotí jako nefunkční, otec nespolupracoval, nepomáhal matce ani s domácností ani s výchovou. Matka a tázaná se hlásí ke katolické církvi, otec je nevěřící.
2. rané dětství: Výchovu označuje jako liberální, hlavně ze strany otce. Na tresty si nevzpomíná, toto období stále hodnotí jako bezproblémové, ztrátou lásky jí rodiče nehrozili. Otec se jí nevěnoval, o to víc se v určitých chvílích snažil být k ní milý, nedostatek péče se snažil nahradit „opičí láskou“. Měla stanovená přesná pravidla a denní režim, ale matka byla schopna ústupků ve výjimečných případech, otec pravidla narušoval, kvůli tomu mívali spory s matkou, které ale nebyly nijak ostré.
3. období hry: V tomto období se tázané narodil bratr, tázaná na něj začala žárlit, bratr směl všechno a ona nic, s vysvětlením, že bratr je přece malý. K bratrovi dnes žádné antipatie necítí, její žárlení a zlost vůči němu byly chvilkové, ve chvíli, kdy k nespravedlnosti došlo, jinak se její výčitky obracely spíš na matku, tázaná se domnívala, že bratr v tom byl nevinně, on nemohl za to, že mu matka všechno dovolila. Hrála si převážně sama, ale nebyla napomínána, měla prostor pro tvoření. S bratrem nebyla srovnávána. Do kostela začala chodit až s babičkou, matka ke svátostem nemohla, proto ani do kostela nechodila. Také si nepřála, aby děti do kostela chodily, ale nijak přísně jim to nezakazovala s ohledem na svou matku.
4. školní věk: V této době od rodiny odchází otec, i když už delší dobu předtím rodina nefungovala. Tázaná si toho ale moc nepamatuje, jenom nějaké hádky mezi rodiči a to, že mezi 4. a 5. třídou přibrála 15 kg, přisuzuje to stresu z rozvodu. Učila se dobře, takže nebyla trestána za špatné výsledky ve škole, matka na ní měla přiměřené nároky.
5. adolescence: V této době trpěla pocity méněcennosti, zvláště kvůli svým vrstevnicím. Žárlila na ně, když o ně projevovali zájem chlapci a o ni ne, mívala deprese, kdy byla schopna na půl roku se zavřít doma a nikam nevycházet. Vzpomíná si jenom na jednu kamarádku, kterou neměla ráda,

o nenávisti ale nemluví. Byla dost závislá na jedné ze svých přítelkyň, takže dost těžce nesla, když si tato kamarádka našla přítele. Náboženské otázky ji moc nezajímaly, do kostela chodila kvůli „konvikťákům“.

6. mladá dospělost: V současné době stále nemá vyřešené vztahy s otcem ani s matkou, v otcí vidí velkou autoritu a milovanou osobu, ale jejich setkání jsou stále rozpačitá. Necítí vůči němu nenávist, spíš bolest, mrzí ji, že je otec opustil, že mohlo být vše jiné, necítí zášť, ale nedokáže mu to odpustit. Nerada o tom mluví. Matka „je jí jedno“, považuje ji za hysterickou, při styku s ní se snaží ovládat, chovat se příjemně, ale ve skutečnosti spolu nevychází dobře. Domnívá se, že jí matka nemá ráda, protože jí tázaná „zkazila život“, kvůli ní se matka musela vdávat, nebyt tázané, mohla žít úplně jinak. Narození bratra mělo být záchranou rozpadajícího se manželství, která se ale nevydařila. Proto má matka bratra radši, protože jeho chtěla, aby zachránila manželství, tázanou nechtěla, ta může za to, že je matka už 15 let sama, zatrpklá, bez jakékoliv snahy zlepšit svůj život. Bratra má tázaná ráda, myslí si, že je na tom ještě hůř než ona, protože s matkou stále žije, je v ještě horší situaci, tázaná už tomu unikla, protože se přibližně ve 20 letech od matky odstěhovala. Domů chodí zřídka, většinou ani Štědrovečerní večere se neobejde bez konfliktu mezi matkou a tázanou. Matku obviňuje z toho, jaká dnes je, že si svoji deprivaci ponese s sebou celý život (závislost na druhých osobách, neschopnost být sama, vyžadování pozornosti a lásky).

Má pocit, že žije v souladu se svým svědomím, proto pro ni odpuštění žádným velkým tématem není. Ke svátosti smíření chodí zřídka, jenom proto, že je katolička a má pocit, že by tedy ke svátostem chodit měla. Úlevu po svátosti smíření zvláště velikou nepocituje. Nikomu neublíží, nepotřebuje ničí odpuštění ani nikomu odpouštět. Pokud by ale nějakou vinu cítila, snažila by se jí napravit, zvláště ve vztahu k druhým. Do kostela už chodí jen výjimečně, od té doby, kdy byl konvikt zrušen, jí to tam nebaví, necítí to jako hřích, nevidí důvod, proč by tam měla chodit, dokáže si to omluvit.

Je pouze jedna osoba, která jí ublížila (kromě rodičů), té nechce nikdy odpustit, nechystá se k žádnému útoku proti této osobě, ale nemá v úmyslu jí kdy odpustit. Pocity méněcennosti jsou slabší než v adolescenci, nicméně je stále prožívá, dokáže je ale lépe zpracovat.

Žena, věřící, 24 let

1. kojenecký věk: Tázaná vyrůstala v úplné rodině, byla dítě sice neplánované, ale chtěné, matka ji porodila, i když přitom riskovala svůj život. Celá rodina patřila mezi praktikující katolíky. Tázaná prožila první delší separaci od rodičů až v 1. třídě (třítýdenní škola v přírodě), snášela to velmi těžko.
2. rané dětství: Výchova v rodině byla velice liberální, žádné tresty nedostávala, pevný denní režim stanovený neměla. Otec byl alkoholik, tázaná měla k otci ambivalentní vztah: otec byl schopen si s ní hrát, byla šťastná, když se jí věnoval, ve chvíli, kdy přišel opilý, měla strach o matku. Matku vždy milovala, má k ní pevný citový vztah. V dětství se matka tázané velmi věnovala, stejně jako sourozencům, hrála si s nimi, jezdila na výlety, přestože sourozenců bylo víc a nebylo to pro matku jednoduché, z části také proto, že otec se společných rodinných akcí převážně nezúčastňoval. Rodiče tázané nikdy nevyhrožovali ztrátou lásky, neměla v podstatě žádné povinnosti, pokud něco provedla, matka byla zarmoucená, otec to neřešil. Víra jí nikdy vnucována nebyla, dnes to vnímá skoro jako chybu ze strany rodičů, nemá jedinou vzpomínku, která by nějakým způsobem spojovala víru a rodiče, větší autoritou v tomto směru byli pro ni sourozenci.
3. období hry: Tázaná se mohla projevovat, jak chtěla, za nic nebyla kárána, matka se jí věnovala. Se sourozenci si rozuměla, nikdy s nimi nebyla srovnávána.
4. školní věk: V této době začínají její spory s mladším bratrem, které – v pozmeněné podobě – trvají dodnes. Často se hádali, tázaná si uvědomuje, že to byla zčásti její vina. Ve škole neměla žádné problémy, když ale nějaké nastaly, matka ji nikdy netrestala, někdy až měla pocit, že matku vůbec nezajímá, jak se dceři daří, nikdy se jí neptala, co bylo ve škole, tázaná s tím za matkou musela přijít sama. Z období školního věku si pamatuje několik pedagogů, které považuje dodnes za špatné, dokud chodila do školy, měla k nim negativní vztah, dnes jsou jí lhostejní, ale jejich chyby si stále pamatuje.
5. adolescence: Velkým zlomem v životě tázané byl příchod dospívání a vstup na střední školu. Na základní škole patřila mezi výborné žáky, byla oblíbená, na střední škole se její prospěch mírně zhoršil, nepatřila už k nejlepším, navíc

nezapadla do kolektivu. V této době byla horlivou křesťankou, což byl jeden z důvodů, proč ji ve třídě nepřijali. Dodnes na toto období nerada vzpomíná, na třídní srazy nechodí, i když už se vztahy mezi ní a spolužáky mírně zlepšily. K celkově špatné náladě přispělo ještě radikální zhoršení vztahu mezi ní a otcem. Otec ji ponižoval, nadával, dnes si ani nedokáže představit proč a co jí říkal. Byly ale chvíle, kdy v noci odešla z domova, chodila po lese a vrátila se až ráno, aby nemusela být pod jednou střechou s otcem, brečela, uvažovala o sebevraždě, dokonce i o vraždě otce (to hlavně ve chvíli, kdy byl opilý a ohrožoval matku). Později se od rodiny odstěhovala. Také měla pocit, že čím je starší, tím méně se jí matka věnuje nebo se o ni zajímá.

6. mladá dospělost: Dnes s rodiči vychází poměrně dobře, oba dva má ráda. U otce se o to musela vědomě snažit, aby k němu zase našla cestu. Dnes ho má ráda a dost dobře nechápe, proč se v určité době tak nenáviděli. K matce má stále vřelý vztah, ale nikdy by se jí nesvěřila se svými problémy, uvádí ji jako jednoho z posledních lidí na světě, za kým by šla se svým problémem. Dokáže jít za člověkem, kterému ublížila a omluvit se mu, větší problémy má s odpouštěním sobě samé. Říká, že se nemá moc ráda, nedokáže si odpustit, považuje se za nepříjemného člověka, se kterým je těžké vyjít. Její víra ochabla, ale cítí se dnes daleko spokojenější než v době, kdy byla „silně věřící“. Svátost smíření pro ni žádnou velkou úlevou není, moc často k ní nechodí. Dodnes nedokázala úplně odpustit mladšímu bratrovi, považuje ho za sobeckého, nemůže mu úplně stoprocentně věřit, a to ji mrzí, protože jinak v rodině všem věří absolutně. Přesto ho má velmi ráda, ale mrzí ji, že bratr z rodiny pouze těží a málo do ní investuje. Neuvědomuje si, že by měla nějakou osobu, kterou by nenáviděla a chtěla se jí pomstít. Rodičům nic nevyčítá, naopak, za některé těžké chvíle je vděčná, je ráda, že je mohla prožít a nic by na svém vývoji neměnila s výjimkou chyb, které způsobila sama.

Žena, nevěřící, 23 let

1. kojenecký věk: Tázaná vyrůstala v dětství v úplné rodině, byla dítě chtěné, žádnou delší separaci od rodičů neprožila. Je z nevěřící rodiny. Má vlastního, o 2 roky staršího bratra, a polorodého, o 10 let mladšího bratra.
2. rané dětství: Výchova v rodině byla spíš liberální, tázaná nikdy moc nezlobila, ale vzpomíná si, že když s bratrem zlobili, dostali vařečkou. Na jiné tresty si nepamatuje. Rodiče jí nikdy neponižovali, netýrali. Z jejich vyprávění ví, že se dost hádali, ale ona sama si žádnou hádku nevybavuje.
3. období hry: Tázaná si hrávala sama nebo s rodiči, na chalupě u babičky, nebyla napomínána, že něco nesmí. Často se hádala a prala s bratrem, jejich hádky byly nezřídka dost kruté, jednou se ho snažila probodnout nožem, ale nepovedlo se jí to, protože ho nedohonila. Měla s bratrem společný pokoj, rodiče jim museli pořídit dva koberce, aby bylo jasné, čí je která půlka pokoje, aby se nehádali ještě víc. Dodnes k sobě nenašli kladný vztah.
4. školní věk: Když bylo tázané 7 let, rodiče se rozvedli. Matka si brzy na to našla přítele, se kterým žije dodnes. Než se rodiče rozvedli, zeptali se dětí, s kým z rodičů chtějí zůstat, děti si měly samy vybrat. Tázaná si vzpomíná, že to bylo dost nepříjemné. Na druhou stranu to s bratrem brali jako příležitost nebýt už spolu. Každý chtěl k jinému rodiči, to jim ale nebylo povoleno, takže obě děti dál vyrůstaly s matkou. Ve škole tázaná nikdy problémy neměla.
5. adolescence: Tázaná říká, že se před chlapci vždy styděla, ale větší problémy s navazováním kontaktů neměla. Náboženské nebo filosofické otázky ji v tomto věku nezajímaly, řadila se ke „střednímu proudu“, spíše až v pozdějším věku se přidala ke skupině poslouchající alternativní hudbu, ale její názory se nijak zvlášť nezměnily ani nevyhranily.
6. mladá dospělost: Tázaná nemá žádné nepřátele, nemohla si vzpomenout skoro na žádnou situaci, kdy by někomu ublížila. Pouze jednou, když jí bylo 12 let, ublížila matce. Matka jí napsala, že jí to mrzí, tázaná ale nenašla odvahu poprosit o odpuštění, přála si, aby se na celou věc co nejdříve zapomnělo. V současné době se podobné situace snaží s dotyčným přímo vyřešit, těchto situací není moc. Je klidné povahy, nevyhledává konflikty, nejraději je doma se svým přítelem, ve svém klidu. S odpuštěním sobě samé

problémy nemá, trochu jí mrzí, že je většinou líná (až na vzácné chvílky, kdy je aktivní), ale neřeší to, říká, že se s tím nedá nic dělat, moc se s tím netrápí. Se starším bratrem si stále nerozumí, stejně jako prý celá rodina. Bratra považuje za sobce a podivínského samotáře, když se snaží s ním bavit, bratr o to stejně nejeví zájem. Mladšího bratra, který je synem matky a jejího současného přítele, má velmi ráda, na víkendy si ho bere k sobě domů, má k němu opravdu blízký vztah.

Žena, nevěřící, 22 let

1. kojenecký věk: Tázaná vyrůstala v úplné rodině, ale s nevlastní matkou. Její vlastní matka spáchala sebevraždu, když jí bylo 7 měsíců, velice brzy na to si otec našel přítelkyni, je možné, že spolu měli poměr už před smrtí matky, protože přibližně rok po matčině smrti se tázané narodil bratr. Otec s nevlastní matkou tázané žije dodnes. Rodina je nevěřící, tázaná neví, jestli byla věřící její matka. Má ještě o 9 let staršího bratra.
2. rané dětství a období hry: Tázaná nemá vůbec žádné hezké vzpomínky na své dětství, přitom ale zná své fotky, na kterých vypadá šťastně. Mrzí ji to a nerozumí tomu, proč si pamatuje jenom své špatné zážitky. Rodiče ji nikdy netrestali běžnými tresty, zákazy, lehkými fyzickými tresty, ale stále jí něco vyčítali, ať už něco provedla nebo ne. Vyčítky a domlouvání byly dlouhé a ničím neohraňované, tázaná neměla žádnou možnost, jak si rodiče udobřit. Neustále byla srovnávána se svým mladším bratrem, cítila za to nenávist ke svému otci, ke kterému nikdy nenašla vřelý vztah. Až v posledních dvou letech se jejich vztah zlepšil.
3. školní věk: Ve škole se učila dobře, přesto jí byl stále dáván za příklad její mladší bratr, že je šikovnější apod. Když jí bylo 8 let, pohlavně ji zneužil její starší bratr, nepamatuje si, jestli se to stalo víckrát. Se svým bratrem má od té doby narušený vztah, který se také jen pozvolna zlepšuje. Moc kamarádek nikdy neměla, hrála si většinou sama. Také ve škole patřila mezi zamlklejší děti. Svoji rodinu popisuje jako nepříjemné místo, kde nikdo nic neřeší, vážne komunikace, je neustále slovně napadána.

4. adolescence: Asi ve 14 letech byla znásilněna. To ještě zhoršilo její vztah k sobě samé, který byl vždycky špatný. Má pocit, že se většinu svého života nenáviděla. V době dospívání měla vždy jen jednu nejlepší kamarádku, na kterou se upnula, více kamarádů nepotřebovala. Od 16 let žije se svým přítelem. Jejich vztah byl a stále je velice komplikovaný, mají stálé spory, tázaná ale cítí, že to je on, se kterým má zůstat. V poslední době se jejich vztah zlepšil, ale podle jejích slov jen díky konfliktům, slzám a probrečeným nocím, které se svým přítelem prožila. K otci cítila nenávist, chovala se k němu dost špatně, vyčítala mu některé jeho povahové rysy, jeho chování k ní.
5. mladá dospělost: V současné době se cítí lépe než kdykoliv předtím ve svém životě. Asi před dvěma lety se naučila brát otce takového, jaký je, to podle jejích slov zlepšilo její vztah k němu. Otec ale nemá ve zvyku s tázanou komunikovat, všechny křivdy z dětství zůstaly nedořešeny. Otec ani tázané neřekl, že její matka spáchala sebevraždu, dozvěděla se to náhodou od sestřenice. Také její vztah k bratrovi se zlepšil, tázaná se o to sama snaží. Ještě před dvěma lety nebyla schopna ani se mu podívat do očí. Všem členům své rodiny dokázala odpustit, sobě ne, i když říká, že je to stále lepší. Hodně jí pomohla její teta a matka jejího přítele. Říká, že v rodině svého přítele našla všechno to, co neměla ve své rodině, tedy lásku, porozumění, podporu, komunikaci. Ve zlepšení jejího psychického stavu jí pomáhá i její práce (pracuje v sociální oblasti, kde se setkává s lidmi s podobnými osudy jako je její). S odpouštěním druhým už v poslední době nemá problémy, nedokáže ale odpustit sobě, své chování k otci atd. Neví, co by pro to měla udělat, aby si dokázala odpustit.

Žena, nevěřící, 23 let

1. kojenecký věk: Tázaná žila v tomto věku v úplné rodině, s vlastním otcem a vlastní matkou, jako nejstarší z celkem tří dcer. Pokud si vzpomíná, byla dítě chtěné, nikdy nebyla odloučena na delší dobu od matky a má pocit, že ji oba rodiče měli v podstatě rádi.

2. rané dětství: V tomto období žila stále se svými vlastními rodiči, když jí bylo 2,5 roku, narodila se její sestra, na kterou tázaná žárlila a dělala jí různé naschvály. Měla pevně stanovený režim, který musela dodržovat, pokud ho nedodržela, byla otcem trestána, a to dosti tvrdě; nevzpomíná si, že by ji trestala i matka. Trestána byla zvláště fyzicky, musela klečat s vařečkou na rukách, musela ukazovat nočník, aby dokázala, že opravdu potřebovala „čůrat“ a nerušila otce zbytečně. Ztrátou lásky jí ale rodiče nikdy nevyhrožovali, tázanou nijak neponižovali, podle slov tázané se k ní otec tak tvrdě choval jenom proto, že byl perfekcionista a puntičkář, měl rád pořádek, řád a klid, který vyžadoval jak od sebe, tak od druhých.
3. období hry: V tomto období se matka rozešla s otcem a znovu se provdala, s novým manželem měla poslední dceru. Tázaná si pamatuje na ponižování ze strany nevlastního otce, kopání zednickými botami, kritizování, nadávání, bití. Nevlastní otec jí vždy dával za příklad sebe, protože on měl špatné dětství, a přesto je z něj slušný člověk (vyrůstal v dětském domově, protože nový druh jeho matky ho nechtěl, měl dva bratry, každý vyrůstal v jiném dětském domově, nakonec si je nevlastní otec s matkou vzali zpět, ale týrali je), neustále poukazoval na to, že jsou všechny špatné, včetně matky, on jediný je dokonalý. Nevlastní otec bil všechny, tázaná byla trestána hlavně kvůli nejmladší dceři, kterou měla na starosti, takže když ta něco provedla, byla potrestaná za ní, přesto má vřelý vztah k nejmladší sestře dodnes, je jí z celé rodiny nejbližší, neumí si představit, že by za se s ní nestýkala, řekne jí o sobě úplně všechno, mrzí ji, že to tak není i obráceně.
4. školní věk: Tázaná byla často trestána kvůli výsledkům ve škole, nevlastní otec jí dával sebe za příklad, vyžadoval, aby se také dobře učila. Musela doma pracovat, vařit, nesměla chodit ven, mít kamarádky. Ponižování, fyzické i psychické týrání se stupňuje.
5. adolescence: V této době už je tázaná schopna postavit se za matku, často v afektu a při částečném vědomí. Popisuje to tak, že když otec ubližoval matce, zatmělo se jí před očima, začala se chvět a bez ohledu na to, co jí od otce čeká, začala matku bránit. Vztahy s vrstevníky ustupují do pozadí, z celého vyprávění vystupuje hlavně osoba nevlastního otce. Nikdy neměla chuť patřit do nějaké party, filosofické ani náboženské otázky neřeší, snaží se odpoutat od nevlastního otce sebe, své sestry i matku. To se jí povedlo, když

jí bylo 18 let, přesvědčila matku, aby se od otce odstěhovaly. Matka se ale přibližně po 3 měsících vrátila ke svému manželovi a nechala tázanou samotnou s oběma mladšími sestrami, bez pomoci, bez materiálního i finančního zabezpečení. Tázaná je vyučená, měla v této době pouze minimální mzdu, ze které platila nájem, živila sebe i své sestry, zajišťovala chod domácnosti.

6. mladá dospělost: Tázaná si všechny své zážitky s nevlastním otcem stále pamatuje, její prostřední sestra se odstěhovala ke svému příteli, tázaná žila ještě nějakou dobu se svou nejmladší sestrou, která se musela na přání otce vrátit k rodičům. Nejmladší sestra ale touží po tom, aby mohla žít u sestry, týrání ze strany otce stále pokračuje. Matka chápe tuto situaci jako svůj trest za to, že se k manželovi vrátila a opustila svoje dcery, nemá v úmyslu tuto situaci měnit. Manžel jí neustále ponižuje, vytýká jí, že je všechno její vina, bije ji, žárlí na ni, matka žije v neustálém stresu, který není schopna řešit. Tázaná si pamatuje přesně na pocity, které při soužití s nevlastním otcem měla, občas mívá záchvaty vzteku na něj, připouští, že je jí ho ale někdy líto, vidí ho, jak se snažil zajistit jí a jejím sestrám lepší dětství než měl on, což se mu nepodařilo, on si to uvědomuje, a proto se k nim chová tak krutým způsobem, trestá je za svoje selhání.

Nějakou dobu se léčila i na psychiatrii, potom sama léčbu ukončila, více jí pomáhá, když se může svěřit někomu blízkému, také měla strach, aby se nedostala do závislosti na lécích (antidepresiva).

Vyčítá matce, že ji nechala samotnou s oběma sestrami v době, kdy na tom byla opravdu špatně (jak psychicky, tak po finanční stránce), ale nikdy ji za to neodsoudila, k matce má v podstatě dobrý vztah, myslí si, že její chování vlastně chápe, protože má podobné smýšlení, nechala by se otčímem obměkčit, když ten má „slabou chvíli“, brečí a slibuje, že se polepší.

Říká, že dokáže odpustit, ale nedokáže zapomenout, všechno si stále pamatuje a myslí na to hlavně ve chvílích smutku a samoty. Větší problémy má s odpouštěním sobě samé, vždy se snaží napravit chybu (např. dá sestře to, kvůli čemu jí vynadala, že jí bere), vyčítá si, že je zlá a sobecká, když se lituje, že je na světě mnoho lidí, kteří trpí daleko více než ona. Vždy více litovala matku než sebe. Podle tázané se otec nikdy nevyrovnal se svým špatným dětstvím, chtěl, aby ho jeho děti měly lepší života, když se mu to nedařilo, měl zlost sám na sebe, ale vybíjel si ji

na nich, všechno prý dělá navenek, aby působil jako slušný, úspěšný člověk (dům, auto...), co se děje uvnitř rodiny, nikdo neví.

Tázaná má svým způsobem ráda i svého nevlastního otce, zvláště v určitých chvílích, ale připouští, že řešením pro celou rodinu by bylo, kdyby nebyl... Tázaná se svým otčím už sice nežije, ale její matka a nejmladší sestra ano, zoufalá situace v rodině stále trvá.

Muž, 22 let, věřící

1. kojenecký věk: Tázaný vyrůstal v úplné rodině, delší dobu od rodičů separován nebyl. Byl dítě chtěné, má jednu o 14 let starší sestru z matčina prvního manželství, druhá sestra je vlastní, o 2 roky starší. Matka je nevěřící, otec je praktikující muslim. O rodičích mluví jako „o hrdličkách“, jejich vztah je až nezvykle dobrý.
2. rané dětství: Tázaný má dobrý vztah k rodičům, výchova byla vždy liberálnější, pokud se něčím provinil, následovaly mírné fyzické tresty, zvláště ze strany matky. Nevzpomíná si, že by ho otec někdy uhodil. S nejstarší sestrou vycházel vždy výborně, sestra se o něj starala, měla k němu jakýsi mateřský vztah. S prostřední sestrou má odmalička spory, které trvají dodnes. Tázaný si myslí, že se mají v zásadě rádi, hádají se kvůli běžným věcem, ale jejich spory bývají časté a často i dlouhodobé. Tázanému nebyla víra nikdy vnucována, v dětství nepatřil otec tázaného mezi ortodoxní muslimy, i když za věřícího se považoval vždy.
3. období hry: Tázaný si mohl svobodně hrát, projevovat svou osobnost. Se sestrou měl stále spory. Jinak o sobě říká, že byl sice živý, ale ne zlobivý dítě. Rodiče ho nemuseli moc trestat a on žádné trauma z dětství nemá. Kromě hádek se sestrou vyrůstal v harmonickém prostředí.
4. školní věk: Ve škole prospíval zpočátku hůř než jeho sestra, potom si to vyměnili, sourozenci se mezi sebou srovnávali a snažili se předejnat jeden druhého. Jeho otec pochází ze Sýrie, tázaný chodil v 1. a 2. třídě do školy v Libyi, hodnotí to jako pozitivní zkušenost. Jinak žije celý život v Čechách. Z období, kdy chodil na druhý stupeň základní školy, má tázaný jednu osobu,

která mu ublížila, šikanovala ho, dodnes jí neodpustil a nemá to ani v úmyslu. S projevy nenávisti nebo rasismu vůči své osobě se nesetkával a nesetkává.

5. adolescence: Toto období neznamenal pro tázaného žádný zásadní zvrat v životě. S dívkami navazoval kontakty bez problémů. Filosofické ani náboženské otázky ho neznepokojovaly.
6. mladá dospělost: V současné době s rodiči vychází výborně, mají mezi sebou naprostou důvěru, v otci vidí svůj vzor. Se sestrou se neustále hádají, dokonce nabyl dojmu, jestli hádky nevznikají už jen ze zvyku. Vinu prožívá dost pragmaticky, pokud se něčím proti někomu proviní, začne to řešit v případě, že je to potřeba, že to splní nějaký účel. Sám nemá potřebu za druhým jít a žádat o odpuštění. Kromě toho říká, že nikomu moc neublíží, nebo alespoň ne vědomě. Pokud je potřeba, je schopen svoje provinění řešit. Říká o sobě, že je věřící, zatím ale nedodržuje všechny předpisy, které by měl jako muslim dodržovat, čeká, až k tomu bude vhodná doba, až ještě více dospěje. Např. se bude muset úplně vzdát alkoholu, modlit se 5x denně apod. Toho zatím není schopen, nechce se mu, nepřipadá mu to zásadní. Věřící ale, že za několik let pro něj nebude problém být „přísným“ muslimem. V této oblasti žádné výčitky svědomí nemá, ví, že jednou prostě přijde doba, kdy bude správným věřícím, nevidí důvod prožívat v současné době pocit viny proto, že se napil alkoholu. Odpouštění sobě samému mu nečiní žádné potíže.

Muž, věřící, 30 let

1. kojenecký věk: V této době vyrůstal tázaný v úplné rodině. Jeho otec byl ale alkoholik, bil ženu i tázaného, matka se s ním brzy rozvedla. Nezůstala dlouho sama, když byly tázanému tři roky, našla si přítele, se kterým brzy otěhotněla, provdala se za něj a dodnes s ním žije. Nového manžela své matky nazývá otcem, má k němu bližší vztah než ke svému biologickému otci. Matka pochází z věřící katolické rodiny, sama je nevěřící, tázaného vedli k víře prarodiče, a to až do 1. – 2. třídy.
2. rané dětství: Tázaný měl pevně stanovený řád, který musel on i bratr dodržovat. Za provinění následovaly přiměřené fyzické tresty. Tázaný byl často nemocný, patřil mezi klidnější, hodnější, zamyšlenější děti, proto

v dětství moc trestán nebyl. Rodiče mu nikdy ztrátou lásky nehrozili. S prarodiči chodíval do kostela, jezdíval k nim vždy na celé prázdniny. Neměl pocit, že by mu byla víra vnučována, své prarodiče měl vždy rád a dodnes má úctu ke starším lidem.

3. období hry: V této době se mu narodil bratr (když mu byly 4 roky). Vzpomíná si, že matka občas vyčítala svému manželovi, že svého syna chválí, když něco udělá dobře, zatímco staršího nevlastního syna nikdy nepochválí. On sám si na to ale nepamatuje, nemá žádné negativní vzpomínky na svého nevlastního otce. Na svého bratra nikdy nežárnil, mají pěkný vztah. Bratr byl sportovně založený, podnikavý, otec to tázanému občas naznačil. Tázaný byl ale často nemocný, má oslabený imunitní systém, žádnému sportu se ani věnovat nemohl.
4. školní věk: Tázaný se učil spíše dobře, žádné nepřátele ve škole neměl. Pokud se něčím provinil, dostal fyzický trest. Od základní školy je v podstatě nevěřící, k prvnímu svatému přijímání na základní škole nešel. K druhému obrácení došlo až loni na jaře při zvolení nového papeže Benedikta XVI. Tázaný má však problémy se sexualitou, od dětského věku je zvyklý onanovat, v současné době patří sex mezi nejproblematičtější otázku jeho oživené víry.
5. adolescence: Tázaný se v této době přidává ke skinheads, říká, že se nikdy nezařadil do žádné formace, chodil učesaný a oblečený jako skin, ale prý si na něj jen se dvěma kamarády hrál. Líbila se mu hudba a texty skinheadů, hlubší přesvědčení s nimi nesdílel. Kontakty s dívkami navazoval celkem bez problémů, pocity méněcennosti nikdy netrpěl.
6. mladá dospělost: V současné době s rodiči vychází dobře. Ke svému biologickému otci nic necítí, říká, že kdyby se sešli, nic by mu nevyčítal, nikdy ho ale nevyhledal. Nemá žádného nepřítele, dokáže odpouštět, každé nevyřešené ublížení se snaží s dotyčným řešit. Pokud se prohřeší sám, pomůže mu vyznání u svátosti smíření. Problémy má se svou sexualitou, cítí výčitky svědomí, kdykoliv se sám uspokojuje, není v jeho silách s tím přestat. Říká, že se od dětství uchyluje k onanii vždy, když mu není dobře, když má špatnou náladu apod.

Muž, věřící, 25 let

1. kojenecký věk: Tázaný vyrůstal v této době v úplné rodině, byl dítě chtěné, delší dobu od rodičů separován nebyl. Jeho rodiče i sourozenci (o 9 let starší bratr a o 11 let starší sestra) jsou nevěřící, i když všichni pokřtěni (včetně tázaného).
2. rané dětství: Otec byl alkoholik, matka se s ním rozvedla v době, kdy byly tázanému tři roky. Od té chvíle byl vychováván pouze matkou, sourozenci na něj větší vliv neměli, protože jsou starší a brzy se od rodiny odstěhovali, tázaný vyrůstal spíše jako jedináček. Výchovu v rodině popisuje jako volnější, žádný pevný režim stanovený neměl. Patřil mezi hodné děti, nevzpomíná si na žádné tresty. Když něco provedl, viděl, že to matku mrzí, matka mu nic nevyčítala a jen minimálně hubovala, proto se snažil ji nezarmucovat. Pokud nějaký menší trest dostal, nebyl důsledně dodržován. Otce si z dětství v podstatě nepamatuje, žádná traumata z rodičovských hádek neprožíval.
3. období hry: Tázaný si hrál většinou sám nebo s kamarády, na hry s matkou si nevzpomíná. Se sourozenci srovnáván nebyl, spory s vrstevníky neměl.
4. školní věk: Ve škole žádné větší problémy neměl, učil se průměrně a matka od něj větší výkony nevyžadovala. Se spolužáky se někdy pral, ale nepřátele neměl, chápal to tak, že to k dětství patří. Když mu bylo 8 let, přišel do farnosti, kde žil, nový kněz, který ho přivedl k víře. Do kostela začal chodit sám a dodnes je vlastně jediný věřící člověk v rodině. Matka mu v projevení víry nijak nebránila. S otcem se začal vídat až v pozdějším věku.
5. adolescence: V této době zažil tázaný období, kdy hodně pil, zajímal se o dívky. Nikdy pro něj nebyl problém navázat vztah s dívkou, která se mu líbila. Toto období ale netrvalo dlouho, přibližně po roce bouřlivého života zažil druhé obrácení, nějakou dobu uvažoval i o tom, že by se stal knězem a přihlásil se na konvikt. Odpuštění sobě samému našel u svátosti smíření.
6. mladá dospělost: S rodiči vychází dobře, k matce měl vždy dobrý vztah, k otci našel cestu po svém druhém obrácení. Jeho otec se dost změnil, přestal pít. Nyní se spolu stýkají. Vztah „před obrácením“ hodnotí jako neutrální, otce neznal, nezazlíval mu, že nežil s rodinou, stejně tak nikdy nevyčítal

matce, že se rozvedla. Žádné nepřátele nemá, když mu jeden z jeho známých ublížil, začal se za něj modlit, a pocit nenávisti vůči němu po čase odezněl. Pokud potřebuje odpustit sobě samému, pomůže mu svátost smíření, pokud se proviní proti někomu jinému, potřebuje odpuštění také od něj. Vzpomíná si na období, kdy patřil mezi „horlivé“ katolíky a na nevěřící se díval trochu pohrdavě. Dnes v Boha věří, do kostela chodí, svátosti ale přijímá spíše zřídka. Má strach, že pokud by začal žít víru opět naplno, mohl by se stát pyšnějším a opovrhovat lidmi, kteří v Boha nevěří.

Muž, věřící, 30 let

1. kojenecký věk: Vyrůstal v úplné rodině, byl dítě chtěné, i když neplánované, narodil se jako nejmladší ze tří bratrů. Nikdy delší dobu od svých rodičů separován nebyl.
2. rané dětství: Otec se rodině příliš nevěnoval, měl mnoho společensky významných funkcí, pro děti byl autoritou. Otec tázaného fyzicky trestal, na psychické tresty si nevzpomíná. Když něco provedl, byl zbit vařečkou, tu musel políbit a potom klečel v koutě, dokud mu otec neřekl, že může vstát. Matčinu výchovu označuje za běžnou, ničím zvláštním nevynikající, nikdy mu nehrozila ztrátou lásky, neponižovala ho, netýrala. Pevný denní režim stanovený neměl, výchova byla spíše liberální. Rodiče i sourozenci jsou nevěřící a tázaný sám byl také až do svých 20 let. Otec byl členem KSČ, víra ani náboženské otázky nehrály v rodině nikdy žádnou roli.
3. období hry: Tázaný měl dostatek prostoru pro tvořivost, matka ho ničím neomezovala, v této době ani otec ne. Se svým starším bratrem nikdy neměl vřelý vztah, nejstarší bratr je uzavřený, navíc je o 10 let starší než tázaný, žádné spory, ale ani bližší přátelství mezi nimi nevniklo. S prostředním bratrem si rozuměl více, projevovalo se to paradoxně tím, že se s ním víc pral. Nebyly to ale vážné spory, žádnou nenávist nebo zášť k němu nikdy nepocíťoval. Rodiče bratry mezi sebou nesrovnávali.
4. školní věk: Otec tázaného trestal pouze ve chvíli, kdy se vrátil z rodičovské schůzky, jinak mu moc času nevěnoval. Ve škole větší problémy neměl, rodiče na něj neměli neúnosné nároky. V této době koupil otec chalupu, na

kteřou musela celá rodina každý víkend jezdit. Tázaný to nesl nelibě, přišel tím o několik svých kamarádů, se kterými se nemohl dále stýkat, každý víkend se musel podřídít svému otci a pomáhat mu při pracích na zahradě apod. Nevzpomíná si, že by měl nějakého nepřítel, kterému by nemohl něco odpustit.

5. adolescence: V období adolescence tázaný nezaznamenal žádnou větší změnu v rodině nebo ve svém vnímání života, k žádné skupině se nepřipojil, filosofické ani náboženské otázky ho nezajímaly. S dívkami navazoval kontakty bez problémů, měl jednu dívku, se kterou chodil po celou střední školu. V této době byl ještě nevěřícím.
6. mladá dospělost: Tázaný uvěřil přibližně ve 20 letech, nechal se pokřtít ve sboru baptistů, přibližně 2 roky po svém obrácení se oženil s dívkou, která byla původně také nevěřící, z ateistické rodiny. Rodina na jeho obrácení nereagovala negativně, ve vztahu k členům rodiny se od té doby v podstatě nic nezměnilo. Zpočátku měl strach, jak jeho víru přijmou rodiče, zvláště otec, ale rodiče to vzali na vědomí bez problémů. Dnes je vztah mezi otcem a tázaným lepší než v dětství. Tázaný neměl nikdy problémy s odpouštěním, žádné provinění ani ublížení neřeší moc dlouho. Pokud někdo ublíží jemu, pomůže mu, když to rozebere s manželkou, za toho, kdo mu ublížil se modlí. Když on sám někomu ublíží, snaží se to napravit. S odpouštěním sobě samému nemá problémy, odevzdává všechny svoje prohřešky Bohu. Snaží se chovat jinak než jeho otec, věnuje se svým dětem, protože si pamatuje, že jeho otec si s ním nikdy nehrál, nejezdil na výlety, jenom ho potrestal, když něco provedl, nechce, aby jeho děti prožívaly to, co on, snaží se pochopit, co si děti přejí a nevnučovat jim své představy o štěstí.

Muž, věřící, 30 let

1. kojenecký věk: Tázaný vyrůstal v úplné rodině, byl dítě chtěné, žádnou delší separaci od rodičů neprožil. Rodina je nevěřící. Tázaný nemá žádné sourozence.
2. rané dětství: Tázaný patřil mezi klidnější děti. Pokud se něčím provinil, dostával jen mírné fyzické tresty, nepovažuje je za nepřiměřené. Žádné jiné

tresty jeho rodiče neuplatňovali. Tím, že dostal „na zadek“, bylo vše vyřešeno, dál už se rodiče jeho proviněním nezabývali, nerozmazávali to. Psychické tresty nedostával. Ztrátou lásky mu nehrozili, myslí si, že ho měli vždy rádi. Měl stanovený denní řád, který musel dodržovat, ale nebyl vyžadován striktně, bez ohledu na okolnosti.

3. období hry: Tázaný si hrál sám nebo s vrstevníky, také rodiče a prarodiče se mu věnovali. Měl dostatek prostoru pro tvořivost. S nikým srovnáván nebyl. Vzpomíná si, že jednu dobu vyčítal (v duchu) rodičům, že s ním nejezdili na výlety nebo na prázdniny. Dnes má sám rodinu a uznává, že za to rodiče nemohli, protože nebyli příliš bohatí a cestování si nemohli dovolit.
4. školní věk: Ve škole se učil celkem dobře, větší problémy neměl. Rodiče na něj nekladli přehnané nároky. Pokud něco provedl ve škole, odbylo se to opět fyzickým, přiměřeným, trestem. V této době ho (i jeho spolužáky) obtěžovala skupina romských dětí, které je napadaly při cestě do školy nebo ze školy, bily je a okrádaly. Celou záležitost nakonec řešila i policie. Tázaný se romských dětí bál, dnes na ně nevzpomíná s nenávistí, necítí k nim žádnou zášť.
5. adolescence: V období adolescence poprvé přišel do styku s věřícími lidmi, ale nijak zvlášť se ho víra nedotkla. Navazovat kontakty s dívkami se sice styděl, ale ne nepřekonatelně. Hrál fotbal se svými vrstevníky, stal se z nich dobrý kolektiv, neměl potřebu se zařazovat do nějaké jiné skupiny, filosofické ani náboženské otázky ho nezajímaly. Na konci střední školy začalo jeho problémovější období, kdy začal podvádět, zanedbávat školu atd. Toto problémové chování vyvrcholilo na vojně. Po návratu z vojny se ale opět dostal do styku s věřícími a chvíli na to také sám uvěřil. Přibližně po třech letech po svém obrácení se nechal pokřtít ve sboru. Jeho rodiče s tím zpočátku nesouhlasili, dokonce mu dali na vybranou, buď víra nebo domov. Tázaný se víry nevzdal a rodiče ho z domova nakonec nevyhodili.
6. mladá dospělost: V současné době vychází s rodiči dobře, i když jeho víru nikdy úplně nepřijali, ale vzájemně se respektují. Problémy s odpouštěním nemá, vše odevzdává nejprve Bohu, teprve potom jde za člověkem, kterému ublížil a řeší to s ním, snaží se o otevřenost a vyřešení nejasností. Stejně tak si počíná, pokud cítí výčitky svědomí a má odpustit sobě samému, začne se

modlit a svěří svoje starosti Bohu. Nemá žádného nepřítele, kterému by nemohl odpustit.

Muž, nevěřící, 21 let

1. kojenecký věk: Tázaný vyrůstal v úplné rodině, byl dítě chtěné a také plánované, matce bylo 26 let, když se narodil. Žádné delší odloučení od matky v této době nezažil. Krátce po narození byl tradičně pokřtěn, nikdy ale nepatřil mezi praktikující věřící stejně jako jeho rodiče.
2. rané dětství: Jak si vzpomíná, příliš trestán nebyl, pokud ano, tresty nebyly dodržovány důsledně, často rodiče po čase zapomněli, že mu nějaký trest uložili (např. zákaz sledovat televizi po určitou dobu). Tázaný hovoří zvláště o matce, která je podle jeho slov cholerická, když něco provedl, matka se na něj většinou rychle rozhněvala a v tu chvíli mu uložila trest, po několika minutách už ale na celou událost zapomněla. Otec je prý klidnější, tresty tázanému neukládal. Nikdy nebyl trestán fyzicky, žádné ponižování, psychické vydírání, vyhrožování ze strany rodičů si nepamatuje, ztrátou lásky mu nikdy nevyhrožovali. Po spáchání přestupku nemusel žádat o odpuštění ani vykonávat jiné úkony. Tázaný neměl stanovený pevný režim, rodiče mu denní řád určovali podle okolností. Rodiče do kostela nikdy nechodili, nepatří mezi praktikující věřící, tázaný chodíval občas do kostela s babičkou, což matce sice vadilo, ale z respektu ke své matce to nikdy nezakazovala.
3. období hry: Prostor pro hru měl dostatečný, mluví o sobě jako o „destruktivním typu“, raději něco ničil (hračky) než tvořil. Od 5 let hrál hokej, později začal jezdit závodně na kole. Když mu bylo pět let, narodil se mu mladší bratr. Nikdy na něj nežártil, nehádali se spolu, říká, že se na něj těšil. Bratra popisuje jako tvořivějšího, klidnějšího a hodnějšího než sebe. On sám se řadí mezi zlobivější děti, mezi vůdčí typy v kolektivu (ve školce, později i ve škole). S bratrem nikdy srovnávání nebyly, rodiče je brali takové, jací byli.
4. školní věk: Tázaný se vždy dobře učil, takže problémy kvůli škole s rodiči neměl. Ve škole patřil mezi oblíbené, ale „neposedné“ žáky. Vážnější kázeňské problémy neměl. Z této doby si pamatuje na jednoho spolužáka,

kterého neměl rád (jako ostatně většina třídy), kterému dělal s ostatními spolužáky různé naschvály, bil ho. Tento vztah byl vzájemný, dnes se s uvedeným spolužákem moc nestýká, pokud ano, je vše v pořádku, žádná nenávist mezi nimi nezůstala. Vztah s rodiči popisuje jako „normální“, nikdy neměli větší konflikty, ale komunikace mezi nimi vždy vážla, tázaný neměl nikdy potřebu se rodičům s něčím svěřovat. Bližší vztah má spíše se svými kamarády.

5. adolescence: Ve vztahu k opačnému pohlaví se necítil přehnaně ostýchavý, pocity méněcennosti netrpěl. Měl své přátele mezi sportovci, patřil do několika dobře fungujících kolektivů, byl aktivní, takže na filosofické, náboženské nebo podobné otázky, dle jeho slov, neměl čas. Nikdy se nezamýšlel nad existencí Boha, neměl potřebu přidat se k některé z extremistických skupin. Aktivně se angažoval ve sportu, a tam byl také spokojený. Nevzpomíná si na nikoho, kdo by mu více ublížil, kdo by ho nenáviděl nebo koho on by nenáviděl.
6. mladá dospělost: V současné době je jeho vztah s rodiči dobrý, ale ne příliš vřelý, stále dává přednost svým kamarádům při řešení důležitých otázek a svěřování intimních problémů. Také se nyní více zamýšlí nad „transcendentními otázkami“, což přisuzuje zvláště tomu, že začal studovat politologii a je nucen zabývat se filosofií. Nemá žádného nepřítele, přibližně před dvěma lety měl vážnější spor se svým nejbližším kamarádem (kvůli dívce), několik měsíců spolu nemluvili, ale na obou stranách byla snaha přátelství obnovit, takže si o celé situaci promluvili a jejich vztah je dnes zase pevný. Tázaný si dal v době dospívání předsevzetí, že nikdy nebude litovat toho, co jednou provede, protože to prý nemá smysl, když už jednou pochybil, takže výčitkami svědomí se netrápí, nemá potřebu někomu odpouštět ani aby jemu bylo odpuštěno. Pokud něco provede, snadno se s tím vyrovnává. Nemá k tomu žádný rituál, ale jednoduše přestane na danou událost myslet. Více by mu vadilo, kdyby někomu ublížil a ten mu neodpustil. V takovém případě by se snažil o usmíření. Na konkrétní případ si nevzpomíná. O odpuštění přemýšlí spíš hypoteticky, zvláště odpuštění nevěry své přítelkyni (je přesvědčen o tom, že by byl schopen nevěru odpustit za určitých okolností).

Muž, nevěřící, 22 let

1. kojenecký věk: Vyrůstal v rodině úplné, byl dítě chtěné, delší dobu od rodičů separován nebyl. Jeho rodiče jsou nevěřící, i když matka pochází z katolické rodiny. Všichni jsou pokřtěni, ale nikdy se neřadili mezi praktikující katolíky.
2. rané dětství: Tázaný má o čtyři roky starší sestru. Výchova byla spíše liberální, žádné zvláštní tresty si nepamatuje. Řád měl sice stanovený, nedodržoval se ale striktně. Otec začal pracovat v Alžírsku, když byl tázanému 1 rok, celá rodina se za ním po krátké době přestěhovala a zůstala tam přibližně dva roky. Tázaný si z této doby žádné zvláštní zážitky nepamatuje, jen si vzpomíná, že na něj měl otec vždy málo času, později také matka. Rodiče ho nikdy neponižovali, nehubovali, nehrozili mu ztrátou lásky.
3. období hry: V této době žije rodina opět v Čechách. Tázaný patřil vždy mezi klidnější děti, proto neměl žádné problémy s rodiči, ani v mateřské škole. Mluví o sobě jako o velkém flegmatikovi, lhostejnému téměř ke všemu, který nevyhledává ani nevyvolává konflikty, nehádá se a nezlobí. Pokud se něčím málo významným provinil, dostal za to trest, který ale většinou nebyl dodržen (např. dostal zákaz jít ven, po dvou hodinách už si ale rodiče nepamatovali, že mu trest uložili). Hrát si mohl vždy svobodně, nebyl nikým omezován, svou roli v tom hrál i fakt, že měl vždy vlastní pokoj, jehož soukromí nikdo nenarušoval. Hrál si převážně sám, se sestrou k sobě nenašli vřelý vztah. Otec s matkou si s ním hrávali zřídka, ale pamatuje si na tyto chvíle, rád na ně vzpomíná.
4. školní věk: Když začal tázaný chodit do druhé třídy, rodina se opět stěhuje, tentokrát do Lucemburska. Zde zůstává přibližně 4 roky. Tázaný měl ve škole náboženství, které zde bylo povinným předmětem, pravidelně navštěvoval bohoslužby, chodil ke svátosti smíření. O zpovědi mluví jako o rozhovoru s knězem, nikdy neměl pocit, že by mu bylo něco odpuštěno, že by se mu ulevilo. Patřilo to k povinnému předmětu. K prvnímu svatému přijímání nešel, protože si to rodiče nepřáli, sám toho nikdy nelitoval. Ve škole se vždy dobře učil, rodiče na něj žádné zvláštní nároky neměli, s nikým ho nesrovnávali, za výsledky ve škole nebyl trestán. Na osmileté gymnázium začal chodit už v České Republice, chvíli otci zazlíval, že se museli opět

přestěhovat a on tím přišel o své kamarády, rychle si ale na nové prostředí zvykl. Žádné nepřátele z této doby nemá.

5. adolescence: Ve styku s opačným pohlavím byl, a stále je, velice ostýchavý, nikdy si s děvčaty moc nerozuměl, neměl si s nimi co říct, nechtěl se s nimi bavit. Říká, že neměl potřebu seznamovat se s dívkami, protože nevěděl, o čem by si s nimi povídal. Pokud se s nějakou dívkou začal bavit, museli mít nějaký společný zájem. Žádná extremistická skupina ho nevábila, filosofické otázky neřešil, ani jeho vztah k víře se žádným způsobem nezměnil. Přičítá to opět své lhostejnosti a flegmatickosti.
6. mladá dospělost: V současné době si připadá stále stejný jako byl vždy, stále je stydlivý, tichý, klidný, lhostejný. To se projevuje i v jeho prožívání viny. Nemá žádné nepřátele. Vzpomíná si na jednu událost, kdy měl zpočátku pocit, že se provinil, ale později dospěl k závěru, že to vlastně vina nebyla. Pokud někomu ublíží, prožívá chvíle, kdy má pocit, že provedl něco strašného a dožene to až „do krajností“, až k pocitu, že mu druhý nikdy neodpustí. Když se s daným člověkem setká, zjistí, že se vlastně skoro nic nestalo a uklidní se. Říká, že jeho stálá flegmatickost je občas narušena takovýmito projevy výčitek, pro to, aby výčitky odezněly, potřebuje odpuštění druhého. Nestává se to ale často, většinou spíš předpokládá, že tak, jako se neurazí on, neurazí se ani většina lidí, kterým nějak ublížil. Kromě toho si není vědom žádného závažného provinění ve vztahu k druhému, jedná se spíše o zanedbatelné věci. Častěji mívá výčitky, když nějak ubližuje sobě, např. tím, že se neučí a potom má problémy ve škole. Tyto výčitky zmizí, když splní to, co má. Žádnými velkými pocity viny netrpí, většinou převládá jeho netečnost. Nemalé množství jeho pocitů viny vyřeší také čas, po čase prostě pocity samy vymizí. Dá se říci, že pokud se proviní proti druhému, potřebuje odpuštění od něj, pokud vůči sobě, vyrovnává se s tím hůř, déle a často nedojde k odpuštění, ale prostě k zapomenutí. S rodiči vychází poměrně dobře, i když si moc blízcí nejsou, nikdy se jim s ničím nesvěřuje, což vadí zvláště matce. Otec má podobnou povahu jako tázaný, takže je stejně málomluvný, na nic se nevyptává.

Muž, nevěřící, 21 let

1. kojenecký věk: Tázaný vyrůstal v úplné rodině, byl dítě chtěné a na delší dobu od rodičů odloučen nebyl. Rodina je nevěřící. Tázaný má o 4 roky mladší sestru. Vztah rodičů popisuje jako harmonický, s drobnými nedorozuměními v průběhu celého 22 let trvajících manželství.
2. rané dětství: Výchova v rodině byla přiměřeně přísná, jak tázaný vyrůstal, výchova se měnila ve stále liberálnější. V útlém věku měl pevně stanovený řád, který ale nebyl dodržován striktně. Byl trestán přiměřenými fyzickými tresty, někdy dostal vyhubováno. Žádné jiné tresty jeho rodiče neuplatňovali. Tázaného více trestala matka než otec. Matka je podle jeho slov více cholerická, rychle vzplane, rychle se zase uklidní. Takto také byly vykonávány tresty v rodině, po provinění následoval pohlavek nebo podobný mírný trest, tím byla celá záležitost vyřízena. Otec tázaného v podstatě netrestal, zastával liberálnější styl výchovy než matka. Ztrátou lásky mu rodiče nikdy nehrozili, rodinné zázemí nazývá „supr“.
3. období hry: V této době se tázanému narodila sestra, zcela výjimečně byl potrestán neprávem kvůli ní, protože byl starší a nesl za ni odpovědnost. Moc často k tomu ale nedocházelo, tázaný se považuje za staršího pečujícího bratra. V období dětství měli se sestrou běžné sourozenecké spory, které v období puberty v zásadě vymizely. Tázaný patřil mezi živější děti, mohl si hrát, jak chtěl, pro tvořivost měl dostatek prostoru.
4. školní věk: Ve škole se učil dobře, rodiče na něj neměli nepřiměřené nároky, žádné nepřátele z této doby nemá. Jednu dobu měl spory se svým nejlepším kamarádem, ale dnes už se baví normálně. Se sestrou srovnávání nebyli.
5. adolescence: V období puberty a adolescence prožíval typické období vzdoru, začal jezdit na technoparty nebo hausparty a žít stylem života, který tomu odpovídá, dostal se k alkoholu i k drogám. Vztahy s rodiči se v této době zhoršily, a to zvláště s matkou. Matka mu často hubovala a zakazovala nejrůznější věci, tázaný to však moc nevnímal. Více mu pomohl přístup otce, který mu nic nevyčítal, nic nezakazoval, ale po tázaném chtěl, aby mu o všech svých starostech a problémech řekl. Projevil mu velkou důvěru, což vedlo k tomu, že tázaný začal nad svým jednáním více přemýšlet, až nakonec od svého závadového jednání upustil (přibližně ve 3. ročníku střední školy).

Se sestrou v této době uzavírá „koalici“ zaměřenou proti rodičům a jejich zákazům. Od té doby jsou jejich vztahy dobré, dodnes spolu dobře vychází. Filosofické otázky ho v této době zajímaly, vidí v tom rozdíl oproti základní škole, kde přijímal určité vžití pravdy jako absolutně platné, v pubertě se nad nimi začal sám zamýšlet, byl schopen o nich celé hodiny debatovat se svým kamarádem. Tyto debaty ale nevyústily v přiřazení se k nějakému hnutí, skupině, církvi, ani nepřinesly zásadnější změnu v jeho životě.

6. mladá dospělost: S rodiči vychází dobře, má také dobrý vztah k sestře. O matce říká, že nezná zásadovějšího člověka než je ona, má abnormálně vyvinutý cit pro rozlišování dobra a zla. Žádné nepřátele nemá, před nedávnem měl spory s bývalým přítelem své dívky, který kladl zodpovědnost za jejich rozchod na tázaného. Nějakou dobu se nebavili, jednou se dokonce poprali, postupem času se začali opět stýkat (mají stejné přátele). Při jedné z těchto příležitostí si vše vysvětlili a dnes k sobě necítí žádné nepřátelství. Tázaný o sobě říká, že má velkou schopnost empatie, dokáže se vcítit do druhého a živě si představit, co asi druhý prožívá, proto má pochopení, když někdo selže, dokáže odpouštět právě díky tomuto pochopení. Navíc je schopen sám přijít za někým, s kým je v nepřátelství, udělat první krok a spor tím snáz vyřešit. Má zkušenost s tím, že pokud udělá první krok k usmíření, druhý člověk to ocení a s odpouštěním pak není žádný problém. K takovým případům ale nedochází často a nejsou závažné, tázaný se snaží žít v přátelství se všemi, nemá rád, když je s někým pohádaný, proto se snaží chovat tak, aby konflikty nevyvolával. Odpouštění sobě samému mu nečiní žádné potíže, výčitkami svědomí se netrápí, pokud něco provede, snaží se to napravit a dál to nerozebírá. Žije více přítomností než zaobíráním se minulostí.

Muž, nevěřící, 21 let

1. kojenecký věk: Tázaný vyrůstal v úplné rodině, byl sice dítě neplánované (poslední ze šesti), ale víceméně chtěné, separován od rodičů nikdy delší dobu nebyl. Pokřtěný byl krátce po narození, a přibližně do 13 – 14 let se považoval za věřícího člověka. Má tři sestry a dva bratry.

2. rané dětství: Výchova v rodině tázaného byla liberální, za svá provinění nebyl trestán „klasickými tresty“, jak říká, byl vychováván spíše „vedlejšími okolnostmi“ než uplatňováním výchovy ze strany rodičů. Otec je alkoholik, na výchově se nepodílel v zásadě vůbec. Matka ho vychovávala psychickým vydíráním, dokázala celé hodiny brečet, když něco provedl, několik dní s ním nemluvit, říkat, že ji nemá rád, že ji stejně jednou opustí. To vedlo k tomu, že se nakonec bál cokoliv provést, aby nedocházelo k podobným scénám. V této době si ale tyto skutečnosti neuvědomoval, vzhledem k tomu, že jeho otec byl alkoholik, vnímal své rodiče jako zřetelné protiklady: otec je špatný, matka dobrá. Považoval ji za nejlepší matku na světě a její emotivní „výbuchy“ připisoval svému špatnému chování. Nikdo z rodičů ho nikdy netrestal fyzicky, otec se v opilosti snažil hrát si s ním, většinou ale pozdě večer, takže kvůli tomu vznikaly hádky mezi rodiči. Nikdy neměl pevně stanovený režim. Rodina patřila mezi praktikující katolíky, odmalička chodil do kostela, ale nebyl k tomu nucen, autoritou v tomto směru pro něj byli zvláště starší sourozenci, kteří patřili mezi „zapálenější“ křesťany.
3. období hry: Tázaný měl dostatek prostoru pro tvořivost, hrál si sám i s matkou nebo se sourozenci, patřil vždy mezi bystré děti, se sourozenci nijak srovnáván nebyl. V mateřské škole se moc neprojevoval, byl tichý, uzavřenější než ostatní děti.
4. školní věk: Vždy se dobře učil, v tomto směru neměl problémy. Ve škole (až do 4. třídy) patřil mezi nejhodnější a nejchytřejší děti. Nevzpomíná si, že by měl nějakého nepřítele. V této době začínají jeho spory se starší sestrou, které mu připadají nesmyslné, připisuje je sestřině pubescenci, myslí si, že si na něm sestra potřebovala vybit svou špatnou náladu. Ve 4. třídě se poněkud změnil, byl více společenský, otevřenější, přesto žádné vážné kázeňské problémy neměl.
5. adolescence: Před dívkami se cítil v období pubescence a adolescence velice stydlivý, netrpěl komplexy méněcennosti, ale styděl se s dívkami svého věku navázat bližší vztah. Nikdy neměl potřebu zařadit se do nějakého gangu nebo pochybné party, spíš naopak. Uvědomoval si svou odlišnost (byl jediný věřící ve třídě, jeho otec byl alkoholik), a právě proto se snažil zařadit mezi průměrné lidi, do tzv. středního proudu. Do této doby datuje svůj odklon od víry, začal se víc zajímat o to, jak je oblečený, učesaný, zda má dost přátel...

6. mladá dospělost: S rodiči vychází poměrně dobře, naučil se, jak s nimi komunikovat, aby se jich nijak nedotkl, aby nedošlo k hádkám a výčítkám z jejich strany. Nikdy se jim se svými problémy nesvěřoval, před rodiči předstírá, že je vždy všechno v pořádku. Otec je starší a jeho alkoholismus se neprojevuje tak bouřlivým způsobem jako dříve. Tázaný již s rodiči nežije, vídají se pouze o víkendech, a to jejich vztahu prospívá. Když mu matka začne něco vyčítat (že ji zanedbává, že ji nemá rád...), ví, co jí říci, aby ji uklidnil. Nikdy k rodičům necítil nenávisť, přesto jim trochu zazlívá, že má horší výchozí pozici do života než většina jeho přátel (psychické dispozice i materiální zázemí). Nemá ale pocit, že by jim měl něco odpouštět, protože vlastně není co, neubližovali mu úmyslně. Dnes je nevidí tak černobíle jako v dětství, uvědomuje si, že i otec je v jádru dobrý člověk, který ale prošel složitým a těžkým životem. Svůj pohnutý osud potom řešil alkoholem. Stejně tak matka je dobrá žena, jen je poněkud psychicky labilní, tuto labilitu ještě prohloubilo celoživotní společenství s alkoholikem. S odpouštěním druhým větší problémy nemá, hlavně v případě, když má odpustit někomu, komu on sám také ublížil, např. od chvíle, kdy byl své dívce nevěrný, snáz odpouští její nevěru, uvědomuje si, že nemusí mít všichni sílu a pevnou vůli na takové úrovni, aby se nikdy neprovinili. Přesto je nejradši, když se proti nikomu neproviňuje, přisuzuje to výchově matky, je ustrašený, nechce nikomu ubližovat, protože si dobře pamatuje matčiny záchvaty smutku a výčitek, obává se, aby se situace neopakovala ve vztahu k někomu jinému, raději ustupuje, nevyvolává konflikty. Větší problémy má odpouštět sobě samému, neví, jak se s vinou vyrovnávat, nemá žádný rituál, kterým by vinu „odčinil“, trápí se výčítkami svědomí tak dlouho, až po čase samy odezní.